

Borbándi Gyula

A SZABAD EURÓPA RÁDIÓ ÉS A MAGYAR FORRADALOM¹

1.

A Magyar Írók Szövetsége 1956. szeptember 17-i közgyűlése – amelyen leszavazták a régi tisztségviselőket, és addig mellőzött írókat választottak a vezető testületekbe –, valamint Rajk László és társai október 6-i demonstrációvá lett nyilvános újratemetése után valószínűnek látszott a politikai elit átalakítása és a kommunista rendszerrel összeegyeztethető reformok bevezetése. A SZER magyar szerkesztői úgy látták, hogy bekövetkezik Nagy Imre visszatérése a kormányfői tisztségbe, és feltehetően a párt élére is kerül, lecserélik a kompromittált sztálinistákat, visszaáll, sőt kibővül az „új szakasz”-politika, meggyorsul a politikai foglyok, internáltak, deportáltak szabadon engedése és jogaik visszaállítása, az üldözöttek rehabilitálása, és tovább tágul az 1956-ban is folytatódott kis szabadságok köre, növekszik a fogyasztási javak termelése, és emelkedik az életszínvonal. Mindez akkoriban nagy eredménynek és fejlődésnek számított volna.

A magyar kommentárok és hírmagyarázatok e remények és várakozások jegyében készültek, a követelések a kommunista rendszer lehetőségein belül maradtak. 1956 októberében még nem használták az „emberarcú szocializmus” kifejezést, de valami olyasmit ajánlottak következő lépésként a SZER munkatársai. Minden mélyrehatóbb változás az adott körülmények között elérhetetlennek látszott.

Jóllehet Béry László október 18-án a Népfrontról szólva megjegyezte, hogy „sajnos, az írók, akik felismerik a bajok egy részét, nem látják világosan a Népfront alapvető hibáit. Megelégszenek a kis változtatásokkal, ahelyett hogy valódi népképviselést követelnének”, mégis nagy előrehaladásnak tekintette volna mindenki, ha a Népfrontban, szakszervezetekben, termelőszövetkezetekben, üzemi tanácsokban

¹ Részletek a szerzőnek a Szabad Európa Rádió történetét tárgyaló *Magyarok az Angol Kertben* című könyve kéziratából. A teljes munka az Európa Könyvkiadó gondozásában a közeljövőben jelenik meg. A szemelvények forrásai: a) a szerző kéziratgyűjteménye és 1956-os feljegyzései; b) a Magyar Osztály napi műsorösszefoglalói; c) Mikes Imre *Reflektor* című könyve; d) Nyeste Zoltán által a kéziratokból a forradalom után készített, valamint Benkő Zoltán által bővített idézetgyűjtemény. Mind a szerző birtokában.

ugyanúgy szabadon választanának, mint történt az Írószövetségben. Október 20-án Vámos Imre a lengyel eseményeket összegezte, és magyar tanulságként azt vonta le, hogy erőteljesen fel kell számolni a – Magyarországon szovjet beavatkozásra számító – sztálinista erőket, létre kell hozni ellenük a nemzeti egységet, és mindent meg kell tenni a megkezdett küzdelem sikeréért. Mikes Imre azt követelte, hogy szüntessék meg Rákosi Mátyás parlamenti mandátumát, és új választások során vonják be a törvényhozásba a nemzeti megújulás szorgalmazóit. Molnár József a varsói Gomulka-beszéddel kapcsolatban megjegyezte, hogy adott esetben az oroszok Magyarország függetlenségét nem tartják tiszteletben. Magyarországon is gazdasági csőd van, és a szövetkezetek veszteségesen termelnek, a sztálinista vezetők a lengyelekhez hasonlóan alkalmatlanok a kormányzásra.

Október 22-én a lengyel események adták a legtöbb témát. Béry László szerint a reformerők sikerét az magyarázta, hogy mögöttük széles nemzeti közmegegyezés alakult ki (főleg a külső beavatkozás veszélyének elhárításában), és a nép tanújelét adta elszántságának. Bebizonyosodott, hogy a puskát nem lehet mindig és mindenütt elsűtni. Következtetése: a lengyel haladó erők győzelme jelentős változásokat hozhat a Szovjetunió által megszállt országok életében. Nemzetközi kommentárjában Radnai Endre hangsúlyozta, hogy a közvélemény nyomásának engedve a lengyel kormány és pártvezetőség ellenállt a szovjet beavatkozási kísérletnek. Gellért Andor glosszájában kijelentette, hogy Varsóban céltalan lett volna lőni. A szellem úrrá lett a golyó fölött. Feketekúty László szerint amint korábban Poznanban, most Magyarországon sem a „burzsoázia”, hanem a nép mozog. Molnár József a lengyel eseményeket kommentálva kijelentette: Hruscsovénak tudomásul kellett venniük, hogy a lengyel munkásság és diákság a nemzeti függetlenség, a liberalizálódás folytatása, a külön út politikája hívei mögött áll.

Ilyen előzmények után érkezünk el október 23-hoz. Az osztályon semmi jele nem volt annak, hogy az elkövetkező napokban rendkívüli események történnek. Semmi sem látszott utalni arra, ami bekövetkezett, még olyan békés fordulatra sem, amely Lengyelországban ment végbe. A munkatársak egy része szabadságon volt, a szabadnapjait is kivette mindenki, akinek joga volt rá. Tíz nappal ezelőtt még Ekecs Géza esküvőjét ünnepeltük, és a vigalomban senkinek sem fordult meg az eszében, hogy a mélyben mi készülődik hazánkban. Még október 23-a, egy keddi nap is a szokott módon és műsorrenddel indult. Napközben ugyan hallottuk a Kossuth rádió híreit a tervezett diákfelvonulás betiltásáról, majd engedélyezéséről, de még az sem keltett különösebb izgalmat, hogy a rádió szerint megkezdődött a felvonulás, és annak bejelentése, hogy este 20 órakor közvetítik Gerő Ernő beszédét. A Lehallgató Osztályon még meghallgattam a Gerőék belgrádi útjáról kiadott hivatalos közleményt és a pár nappal korábbi Petőfi körüli vitát a „Kertmagyarország” tervéről. Utána hazamentem, és fél 8-kor a *Szülőföldünk* műsorában lelkes beszámolót hallottam a délutáni ifjúsági demonstrációról. A Gerő-beszédre nem voltam kíváncsi. Inkább moziba mentem, ahol Fellini „I vitelloni” című filmjét adták. Utána valamit ettem, majd hazatértem, és lefeküdtem.

Amikor később a forradalom kirobbantásának amerikai előkészítéséről és rádiónknak abban játszott szerepéről szóló szovjet és kommunista történeteket olvastam, el kellett mosolyodnom. Miféle előkészítés volt ez? A forradalmat állítólag elindítók

október 23-án, munkaidő után szépen hazamentek, vacsoráztak, és mint magam, filmet néztek, ahelyett, hogy készültségben az őrhelyükön álltak volna és a történéseket irányították volna.

Másnap, október 24-én valóban sokan már a munkaidő kezdete előtt az Englischer Gartenben, a rádió épületében voltunk, hogy tájékozódjunk a hírosztályon és a rádiólehallgatóban, mi történt az éjszaka. Akkor döbbsentünk rá, hogy kitört a forradalom. A részleteket azonban nem azonnal, hanem csak később, a nap folyamán tudtuk meg.

Az imént említett október 23-i viszonylagos belső nyugalmat és az izgalmak elmaradását talán az is magyarázhatta, hogy a felvonulásból és tüntetésből még nem kellett feltétlenül fegyveres összetűzésre számítani. A szovjet harckocsik megjelenése a főváros utcáin ugyanazt a hatást válthatta volna ki – amire feltehetően az oroszok gondoltak is –, hogy nyomában, akárcsak Kelet-Berlinben, a tüntetők azonnal visszavonulnak. A magyarokat azonban nem félemlítették meg a tankok, hanem – mindenki csodálatára és a szovjet kommunisták megrökönyödésére – szembeszálltak velük, és visszalóttak. A felkelés valósága és a forradalom kirobbanása voltaképpen október 24-én tudatosodott a SZER munkatársaiban.

Felidézve a majd négy évtized előtti 1956. október 24-ét, nem emlékszem, hogy bármiféle eufóriába, örömmámorba törtünk volna ki, leverték sem voltunk, legfeljebb némi szorongás és bizonytalanság fogott el, hová fejlődnek az események, mi lesz a sorsa a felkelésnek, hogyan viselkednek a hajnalban Budapestre érkezett szovjet katonai alakulatok, és lesz-e szabadság abból, ami előző este elindult. Az arcokon inkább gond és aggodalom volt látható, kevésbé öröm és önelégültség, habár szívünk mélyén mindnyájan boldogok voltunk, hogy a magyar nép igyekszik lerázni az idegen igát, és ennek bekövetkezéséhez valamivel talán mi is hozzájárultunk.

Érdekes módon, még most sem állt be valamilyen rendkívüli állapot. A szabadságon lévőket nem hívták vissza, és akire nem volt feltétlenül szükség, kezdetett szabadságot, vagy kivehetett szabadnapot. A napi műsoridő, mint korábban, reggel 5 órától (vasárnap 7 órától) éjfélig, 24 óráig tartott. Ezt követte a 0:40-től 1:10-ig közvetített – *Éjjeli őrző* című – félórás műsor. Hétköznapiakon tehát 19 1/2 órát adott a SZER Magyar Osztálya. A műsorrend nem borult fel, legfeljebb a követelményeknek megfelelően módosult, kiegészült. A témaválasztásban azonban természetesen tekintettel kellett lenni az időre, amelyben a műsorok elhangzanak. A szerkesztőségben sem lehetett a munkát egyformán és méltányosan elosztani, hiszen a képességeknek, érdeklődési köröknek és munkabírásnak megfelelően voltak, akik az átlagosnál többet és voltak, akik kevesebbet teljesítettek. A forradalom két hete alatt a munka tetemes része azokra hárult, akik politikai és főleg akik magyar politikai és társadalmi kérdésekkel foglalkoztak. Azok többsége késő estig dolgozott, hogy a legújabb fejleményekre is reagálhasson, és a rádió mindig időszerű legyen. Kijutott a munkából a titkárnőknek, gépíróknak, bemondóknak is, hiszen a normális munkaidőt felrúgva addig kellett a házban tartózkodniuk, ameddig szükség lehetett rájuk. Vonatkozott ez a hírosztály tagjaira is, közülük némelyek éjjeli szolgálatot is elláttak. Különös súly helyeződött a rádiólehallgató részlegre, amelynek nemcsak a szokottnál gyorsabban kellett dolgoznia, nehogy a szerkesztőség bármiről lemaradjon, de a vidéki adók elin-

dulásával naponta a megszokott többszörösére nőtt a lehallgatandó és leírandó anyag. A beosztottak minden hírt, beszédet, beszámolót, tudósítást elhangzása után azonnal legépeltek, és a nyolc karbonmásolatot nyomban eljuttatták a főszerkesztőnek, hírosztálynak, kutató és elemző osztályoknak, valamint egyik-másik politikai cikkírónak, akik haladék nélkül feldolgozták. Sokszorosításra és szélesebb körű elosztásra csak később került sor.

Ami a hírforrásokat illeti, a legfontosabbak a Kossuth és Petőfi rádió, a vidéki állomások, majd a forradalmi adók voltak. A napilapok olykor 2-3 napos késéssel érkeztek, sok közben megszűnt, a helyükbe lépő forradalmi lapok azonban nem jutottak el Münchenbe. Aminthogy a rölapok sem: Viszont, amilyen mértékben bejutottak Magyarországra nyugati újságírók, olyan mértékben szaporodtak a Budapestről és a vidéki városokból érkezett hírügynökségi jelentések és laptudósítások, valamint változatlan mennyiségben a nyugati kommentárok. És az a kevés reakció is, amelyet a szovjet és a kommunista sajtó nyújtott. A szovjet tömb országainak tájékoztatási politikáját az elhallgatás jellemezte, és ha néha megjelent tudósítás és kommentár, az teljesen egyoldalú, hazug és gyűlölködő volt. Arról végképp nem lehetett helyi forrásból megtudni semmit, hogy a szomszédos és más kommunista rendszerű országok népe hogyan reagált a magyarországi hírekre. Így például csak évekkel később lehetett értesülni arról, hogy a budapesti forradalom kitörése milyen viszályt váltott ki a romániai magyarok között, és milyen következményekhez vezetett az erdélyi egyetemi ifjúság és értelmiség körében. A részletek csak hosszú évek után váltak ismertté.

Pár nap alatt a SZER müncheni magyarjai hozzászórtak a megváltozott viszonyokhoz és az új munkabeosztáshoz. Feladatát mindenki igyekezett pontosan és lelkiismeretesen elvégezni. A napi munka megszűnt rutin lenni. Újból úrrá lett a munkatársakon az az izgalom, amely az induláskor fogta el őket. A tudat, hogy valami fontos történelmi eseménynek a részesei – miként öt évvel ezelőtt – ismét lelkesítő erővé vált. Zokszó nélkül vállaltak minden többletmunkát, és magánéletüket teljesen háttérbe szorítva a tennivalókra összpontosították energiáikat.

A napi központi (rádiós nyelven *amerikainak* nevezett) és a magyar szerkesztőségi értekezletek jelentősége csökkent, hiszen a helyzet úgyszólván óránként változott, és a konferenciák helyett inkább a szűk körű, személyes megbeszélések feleltek meg a követelményeknek. A politikai tanácsadó naponként olykor többször is beszélt a magyar főnökkel, az pedig a szolgálatban lévő szerkesztőkkel. Az amerikai irányítás nemigen volt észlelhető. Megjelentek ugyan irányelvek és útmutatások, a kutatóosztály által készített elemzések, de azok inkább egy-egy esemény feldolgozásának módját és kevésbé a politikai állásfoglalást érintették. Így hát a Magyar Osztály – némely kivételtől eltekintve – viszonylagos szabadságot élvezett mind a témák kiválasztásában, mind az események kommentálásában. Ha valakinek valamilyen ötlete támadt, elment a főnökhöz vagy szólt az olvasószerkesztőnek, és ha elfogadtatott, kezdhette a kéziratírást. Gyakran előzetes megbeszélés nélkül születtek kéziratok, amelyek azután vagy levegőre kerültek, vagy nem. Központi vezetésről, pontosan megfogalmazott koncepcióról és egységes állásfoglalásról nem volt szó.

Érdekes, hogy a forradalom két hete alatt a magyar szerkesztőség egyetlen alkalommal sem ült össze azzal a szándékkal, hogy az eseményeket és lehetőségeket át-

gondolja, a követendő utat és magatartást eldöntse. A szerkesztőség munkáját végig a rögtönzés jellemezte. Nem járt sok haszonnal az sem, ha például New Yorkból politikai vonatkozású utasítás érkezett. Mintha a Szabad Európa Rádió is követte volna azt az előkészület és vezetés nélküliséget, szervezatlenséget és spontaneitást, amely a magyar forradalmat jellemezte.

A politikai tanácsadó, William Griffith naponta küldte New Yorkba a müncheni helyzetelemzést, amely többnyire nagyon szakszerű, józan, érzelmektől mentes volt. Az a koncepció, amely a feszültségek szítása és az indulatok felkorbácsolása helyett a gradualizmust, a fokozatosságot és a békés átmenetet pártfogolta, a müncheni amerikaiak – Griffith, Paul Henze és a politikai tanácsadó más munkatársai, valamint Allan Michie, az európai igazgató helyettese és a helyi ügyvezetés tagjai körében továbbra is érvényesnek számított, és meghatározta magatartásukat. Megfigyelhető volt azonban, hogy a New York-i elemzésekben kevesebb volt a tartózkodás és a mérséklet. Mintha ott erősebben hatott volna a központi emberek és az amerikai magyar politikusok egy jelentős hányadának befolyása. Ezt viszont a forradalom oly irányának a támogatása jellemezte, amely Nagy Imre és a hozzá hasonló revizionista kommunisták részvétele nélküli, konzervatív-keresztény-nemzeti jellegű kibontakozás felé mutatott. Ennek a jövőképeknek nemcsak a magyar emigráció úgynevezett jobboldalán, de a Szabad Európa Bizottságában is voltak támogatói. Nem csoda, hogy a müncheni szerkesztőségben is akadtak, akik a mértéktartó Griffith helyett inkább ezek álláspontját fogadták el, akár úgy, hogy tudtak róla, akár úgy, hogy ösztönösen annak alapján cselekedtek. A Münchenben élő és a SZER-t kívülről szemlélő magyar emigránsok is megosztották nézeteiket és magatartásukat illetően. Egy részük a rádió feladatának a harcra való buzdítást és nemcsak a vétkes, de a nagyimrés reformbarát kommunisták, valamint általában a baloldaliak elleni hangulatkeltést tartották. Ezek köréből került ki az a kis csoport, amely megjelent a rádió épülete előtt, hogy a *Látóhatár* ott dolgozó emberei ellen tüntessen, bennük látván az általa helytelenített mérséklet és tartózkodás képviselőit. E csoportot azután Fábián Károly, a Magyar Osztály papja csendesítette le és nyugtatta meg. A szemléleti és magatartási bizonytalanságra jellemző volt, hogy a mégoly higgadt és nyugodt amerikaiak is, mint Griffith, olykor ennek ellentmondó megközelítést és kommentálást sugalltak vagy engedélyeztek.

A Magyar Osztály főnökét, Gellért Andort rossz egészségi állapotban találta a forradalom kitörése. Betegsége röviddel utána kórházba kényszerítette. Sokakat meglepett, hogy a korábban nyugodt, szenvtelen és minden túlzástól idegenkedő Gellért a forradalom napjaiban – például Nagy Imre megítélésében – higgadtságát elveszítve és szokásától eltérően, egyoldalú, elfogult, olykor nyers megfogalmazásokra ragadtatta magát. Ez is mutatta, hogy nem létezett hatékony amerikai felügyelet és ellenőrzés, amely ilyesmit megakadályozhatott volna. A Magyar Osztály vezetőjének elnézése felbátorította azokat, akik hajlottak a végletekben, fekete-fehérben való gondolkodásra, és érzéketlenek voltak az árnyalatok iránt. Mentségükre viszont az szolgálhat, hogy jó ügyet gondoltak védeni, hevítette őket a segítség szándéka, és őszintén hitték, hogy a végsőig vívott harc, a kommunisták válogatás nélküli megbélyegzése a forradalom győzelmének záloga. A gyorsan pergő események egyébként sem adtak időt a kellő magatartás és hang megfontolására, eredménnyel kecsegtető taktika kidolgozására és

pontos, átgondolt, a szavak súlyát és hatását mérlegelő fogalmazásra. Ebből viszont sok hiba, tévedés és jóvátehetetlen ballépés származott.

2.

Október 30-án délután fél háromkor jelentette be Nagy Imre, hogy megszűnik az egypártrendszer, és a kormányzás az 1945-ös koalíciós pártok demokratikus együttműködésére épül. Ez érthető örömet okozott, és a forradalom nagy sikereként könyveltetett el. A Magyar Osztály hat tagja nyomban összeült a vállalati kintinban, és rövid megbeszélés után az igazgatóságnak átadandó következő javaslatot fogalmazta meg: „A magyar nép demokratikus forradalma és bátor szabadságharca győzött. A demokratikus forradalom szervei, a városi, falusi és megyei forradalmi tanácsok és nemzeti bizottságok. Kivívták az egypártrendszer megszüntetését és a többpártrendszer bevezetését. Ez volt rádiónk programja is. Úgy érezzük, létrejött a nemzeti bizottságok, forradalmi tanácsok és a Szabad Magyarország Hangja egysége. Ezért javasoljuk, támogassa rádiónk a demokratikus forradalmat, a forradalmi tanácsokat és a nemzeti bizottságokat. Politikánk alapja az a demokratikus program legyen, amelyet e népi szervek zászlajukra tűztek. Közvetítsük e szervek híreit, adjunk részletes és pontos képet a hazai és a nyugati eseményekről, ismertessük a külföldi lapvéleményeket és a nyugati országok segélyintézkedéseit. Közvetlen beavatkozás helyett ezzel támogassuk követeléseik megvalósulását, politikai küzdelmüket és a demokráciáért vívott harcukat. Legyen a Szabad Magyarország Hangja a demokratikus nemzeti forradalom szócsöve.”² Az aláírók: Bikich Gábor, Horváth Béla, Király Ernő, Molnár József, Vámos Imre, Borbándi Gyula. A javaslat – amely lényegét tekintve azt ajánlotta, hogy a rádió a maga részéről ne kommentálja az eseményeket, és különösen, ne szóljon bele azok menetébe – azzal a kéréssel került Gellért Andor főszerkesztőhöz, hogy megvalósítása érdekében tegye meg a szükséges intézkedéseket. Ez nem történt meg. A SZER nem kívánt módosítani addigi szerepén és műsorpolitikáján.

Az amerikai kormánykörökben folyó vitákról a müncheni rádiósok nem értesültek, vagy ha igen, a magyarországi napi események és tennivalóik annyira lefoglalták őket, hogy nem volt idejük foglalkozni vele, és átgondolni, mi megy végbe a nyugati döntéshozók fejében. A magyar szerkesztők a helyi és New York-i helyzetértékelésekre és irányelvekre – ha voltak – figyeltek. Ezek pedig azt sugallták, hogy jó úton haladnak, és amit tesznek, az megfelel a washingtoni kormány elképzeléseinek. Megegyeztetten erősítette őket magatartásukban, hogy az október 31-én délután kézhez kapott napi irányelvekben ezt olvashatták: „Feltételezve, hogy a szovjet erők elhagyják Magyarországot, és ez valószínűnek látszik, nem látunk az országban olyan erőt, amely megakadályozhatná egy nyugati szellemű demokrácia létesítését, amely megfelelne vagy az osztrák semlegességnek, vagy, és ez a mi szempontunkból a kedvezőtlenebb eset, a finn helyzetnek. Nagy Imre »kormány« mind határozottabban a Forradalmi Tanács befolyása alá kerül, amelynek mielőbb meg kell szereznie a tényleges hatalmat.

2 Az eredeti fogalmazvány a szerző birtokában.

A kommunista párt teljesen széthullott. Elfogadhatjuk, hogy a hercegprimás tekintélye mindenkienél nagyobb...”³

A SZER munkatársai ez irányelvekkel egy időben kapták meg Richard J. Condon írásos köszönetét⁴ a legutóbbi tíz nap alatt végzett munkájukért.

Abban Condon igazgatónak igaza volt, hogy mindenkit lelkesítettek a magyarországi események, és szívüket, tudásukat, fizikai erejüket adták a napi munkába. Még azok is, akikben aggodalom és szorongás élt, vajon sikerrel végződhet-e a magyar nép szabadságvágyának kirobbanása és áldozatos harca. A magyar munkatársak történelmi események és életre szóló élmények részeseinek tekintették magukat. Talán ez magyarázza, hogy megszólalásaikban – amiről a műsorokról készült dokumentáció is vall – oly sok a hév, a retorika, az elragadtatás, a szónokiasság, a pátosz és nem kevésszer a dagály, a nyers és érdes fogalmazás. Aki nem tud a harcban közvetlenül részt venni, a szavakat használja fegyverként, és mint olykor a puska, könnyen mellé lö. Ezzel volt magyarázható – ha nem is megbocsájtható és menthető – a sok tévedés és melléfogás. A forradalmi küzdelem irányát és hevesességét azonban ez aligha befolyásolhatta, hiszen a SZER adásait nem az utcai fegyveresek és a csaknem állandóan ülésező vagy különböző ügyekben úton lévő politikusok hallgatták, hanem otthon ülve az eseményeket bizonyos távolságból figyelők. A forradalmárok magatartására kevésbé hathattak a müncheni elmélkedések és szónoklatok, jóllehet némely rádióadás eljuthatott az ő fülekhöz is, minthogy több helyütt a rádiókat a nyitott ablakokon keresztül az utcán is hallani lehetett.

A SZER ötvenhatos működésére a hiteles és gyors tájékoztatás, a külvilágban történő események regisztrálása, a nyugati visszhangnak, valamint a Magyarországon dolgozó külföldi tudósítók jelentéseinek – az erre a célra indított *A szemtanúk beszélnek* című műsorban történt – rendszeres – ismertetése, végül az ország különböző részeiben végbemenő forradalmi események és vidéki rádiók híreinek továbbítása, tehát az országrészek közötti kommunikációs lehetőségek megteremtése, a Nyugat és Magyarország között létesített összeköttetés sokkal inkább jellemző volt, mint a sajnálatos szemléleti és értékelési elcsúszások, téves ítéletek és felesleges befolyásolások. Gyakran ütközött erkölcs és politika. Morális indíttatású vélemények és ajánlások ellentétbe kerültek a politika nyers valóságával és az adottságok, lehetőségek kényszerítő hatásával. A döntés az egyik vagy a másik mellett sokszor nem volt könnyű, különösen egy olyan intézmény esetében, amely önmagát egyaránt tekintette erkölcsi és politikai fórumnak.

Noha a SZER követeléseit a kommunista sajtó később – kiegészítve utóbb marxista történészek megállapításaival – uszítónak, felforgatónak, ellenségesnek nevezte, a Nagy Imre-kormány többet közülük egy-két napos késedelemmel megvalósított. A Kutató Osztály még a forradalom napjaiban egész listát állított össze arról, hogy a kormány, újságok és vezető emberek mi mindent vettek át és valósítottak meg abból,

3 W. E. Griffith: Analysis of satellite developments. Oct. 31, 1956. Idézi: Borsányi Julián: 30 év távlatából, *Bécsi Napló*, 1986. nov.–dec.

4 Richard J. Condon to the Staff of Radio Free Europe, Oct 31, 1956. A fordítást a Magyar Osztály végezte.

ami követelésként a müncheni rádióban elhangzott.⁵ Kommunista részről el kellett ismerni később, hogy szakmai szempontból a SZER felülmúlta a Kossuth és Petőfi rádiót. Ságvári Ágnes történész évtizedekkel később 1956-ról szólva „a Magyar Rádió mellett egyre nagyobb szerepet betöltő, a mienkénél sokkal szervezettebb, gyorsabb magyar nyelvű adást, a Szabad Európa Rádió”-t emlegetett.⁶

Arról, hogy a forradalom két hete alatt ki mit hallott a Szabad Európa Rádióban, már sokszor és sok helyütt szó esett. Egymásnak ellentmondó megfigyelésekre is volt példa. Kétségtelen, hogy a SZER volt a fő hírforrás, de azért az emberek a fővárosban és vidéken más nyugati adókat is hallgattak. Olykor összekeveredett, hogy mi hol és az is, hogy e rádiók nézeteként vagy ott megszólaló külső személyiségek véleményeként hangzott el. Az ötvenhatos menekültek elbeszéléseiből olykor egészen képtelen esetekről értesülhettek a SZER munkatársai. A hírekről tudvalévó, hogy mi lesz belőlük, ha embertől emberig terjednek, akaratlanul is bővülnek, kurtábbak lesznek, módosulnak. Van, aki hozzátesz, van, aki elvesz belőlük, van, aki rosszul emlékszik, mit is hallott voltaképpen. Így volt a SZER-ben elhangzott hírekkel és közlésekkel is. Keresztury Dezső 1956-ra emlékezve vissza és akkori borúlátását idézve fel ezt mondta egy 1991-es interjújában: „Az amerikaiak csak küldik az üzeneteket. A Szabad Európa Rádióban Márai Sándor üzeni: tegyétek pusztá földdé az országot... De hogy segítséggel is jött volna, arról szó sem volt.”⁷ Vajon hol és mikor hallhatta ezt a költő, író, volt miniszter? A SZER műsorában biztosan nem. Kitől értesülhetett, hogy Márai ilyesmiket mondott? Ki és mit értett félre?

Bár némelyekben erős lett volna a kísértés, a SZER munkatársai nem mehettek Magyarországra. Volt azonban két kivétel. Közülük kettő magyar eset. Az egyik Czupy Bálinté volt, aki szabadságot véve ki, a nyugati magyar kereszténydemokraták képviselőjében két barátjával együtt Budapestre ment, hasonló gondolkodású keresztény politikusokkal beszélt, és kihallgatáson jelent meg Mindszenty bíborosnál. A másik eset szereplője Konkoly Kálmán, aki az akkor a bécsi irodában dolgozó helyettes európai igazgató, Allan Michie tudtával és beleegyezésével – két nem magyar rádióssal együtt – Győrbe utazott, és onnan híreket, dokumentumokat hozott magával.

A magyarok november 1-től kezdve eléggé bizakodónak mutatkoztak, jóllehet nyugtalanítóknak kellett volna éreznék a Kelet felől beáramló új szovjet alakulatok magyar városokba érkezését. Mégis, mintha csodában hittek volna. Abban, hogy a sok áldozat nem bizonyul hiábavalónak, és valamilyen kompromisszum megmenti a forradalomban kivívott szabadságot. Egy kis csoport – a *Látóhatár* munkatársai – elhatározta, hogy amint vége a harcoknak és megindul az élet, visszatér Magyarországra. Bizonyára mások is így gondolkodtak, akikben erős volt a remény, hogy a november 5-én induló héten megszűnik a sztrájk, és megindul a termelés. E reményt táplálták azok a jelentések is, hogy megalakult a demokrata pártok képviselőiből és Nagy Imre híveiből a négypárti koalíciós kormány, és november 3-án megkezdődnek a szovjet–

5 Hungarian Research–Audience Analysis Section: *Reakciók a Szabad Magyarország Hangjának adásaival kapcsolatban*, 2. 11. 1956.

6 Ságvári Ágnes: „Miért nem hallgathatók...”, *Képes* 7, Budapest, 1989/10. sz.

7 Tóbiás Áron: Keresztury Dezső emlékezései, *Magyar Nemzet*, 1991. dec. 28.

magyar tárgyalások a megszálló alakulatok kivonulásáról. Ennek ellentmondani látszottak a további szovjet csapaterősítésekről érkező riasztó hírek.

3.

A kétség és bizakodás között telt november eleji napok megszakadtak. Az aggasztó jelzések valósággá lettek. A forradalom csillogó reményei szétfoszlottak. A közvetett érintettség jogán hadd szóljon erről a szerző a személyes élmény hangján.

November 4-én, vasárnap reggel fél hat órakor telefonhívás ébresztett azzal a hírrel, hogy Nagy Imre bejelentette: hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak Budapest ellen. Pillanatok alatt felöltöztem, és reggeli nélkül autómbe ültem, hogy minél előbb a rádió épületében lehessenek. Vasárnap reggel üresek az utcák, úgyhogy tíz perc múlva már az Angol Kertben voltam. Ott akkor már többen tartózkodtak, és egymás után érkeztek a riadóztatott szerkesztők, bemondók, gépírók. A rádiólehallgató osztályon a Szabad Kossuth Rádiót figyeltük, a többször leadott Nagy Imre-bejelentést, az Associated Press soron kívüli hírét, hogy az Egyesült Államok a Magyarországra elleni hajnali szovjet támadás megtárgyalására az ENSZ Biztonsági Tanácsa még aznap rendkívüli ülését kérte, a tököli tárgyalóbizottság két tagja, Maléter Pál és Kovács István vezérkari főnök, valamint a bizottság többi tagja visszatérését sürgető felhívást, a magyar írók segélykérését, majd nyolc óra után a „Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány” jelentkezését. Ebből világos volt, hogy mi történt.

A szokott vasárnapi program azonnal módosult. Megállapodtunk, hogy a kommentálást a minimumra csökkentjük, a műsorrend időbeosztásától függetlenül minden beérkező hírt elmondunk, folyamatosan ismertetjük a hírügynökségek és lap tudósítók jelentéseit, saját külföldi tudósítóink beszámolóit, az újságok és rádiók hírmagyarázatait és kommentárjait, valamint terjesztjük a különböző forradalmi rádióállomások és vidéki adók jelentéseit a helyi eseményekről, hogy mindenhol tudják, mi történik az ország egyéb részeiben. Mindezek a műsorszámok abban a sorrendben kerültek adásra, amilyen sorrendben elkészültek. A szerkesztők közül többen, hogy időt nyerjünk, beültünk a stúdióba, és az idegen nyelvű híreket élőben fordítottuk, a tudósításokat a telefonátiratok eredeti példányairól olvastuk be, és a rádiólehallgató szolgálat általánosan érkező anyagait a gépből kiszedve a másolópapírról mondtuk a mikrofonba. Sajnáltuk az időt, amibe az előírt kéziratok legépelése került volna. Délután és este én is több órát töltöttem e munkával a stúdióban. Az eseményeket Béry László, Mikes Imre, Molnár József, Szakmáry Károly, Körösi-Krizsán Sándor, valamint jómagam kommentáltuk. New Yorkból Bús-Fekete László beszélt, aki előző nap és vasárnap éjjel a New York-i élő ENSZ-közvetítés tolmácsi szerepét látta el.

A nap témái közül a legnagyobb visszhangot és a Szabad Európa Rádióknak a legtöbb kellemetlenséget egy sajtószemle keltette, illetve okozta. Ennek alapján terjedt el a hír, hogy a SZER nem törődve az előre látható következményekkel, a szovjet támadás után is harcra, kitartásra buzdított, amerikai katonai segítséget helyezve kilátásba. E hír oly makacsul tartotta magát, hogy még a forradalom ügyével és a müncheni rádióval rokonszenvezők körében is találkozhatunk napjainkig vele. A ma Münchenben élő Benkő Zoltán volt recski fogoly és ötvenhatos menekült, visszaemlékezve

1956. november 4-re, megírja, hogy mit hallott e napon a SZER műsorát hallgatva: „Kommentárok, sajtószemlék, szavak és megint csak szavak. Üres tiltakozások, frázisok a szabadságról, elnyomásról, terrorról. A zavarás annyira erősödött, hogy vagy negyedórán át csupán egy-egy magyar szó jutott el hozzánk, majd tisztultabban a következő mondattöredékek: „...ha a magyarok képesek... kitartani, akkor... katonai segítséget nyújtson... a keddi elnökválasztásig...” Körülbelül ezek voltak azok a szavak, amelyekből a hallgatók azt a következtetést vonták le, hogy Amerika a Szabad Európa Rádión keresztül kitartásra buzdítja a magyarokat. Ezt aztán átvette a világsajtó is... Mi is történt valójában? A rádió a nagy tekintélyű angol hetilap, az *Observer* egy aznapi cikkét ismertette, csak sajnos ez a tény elsikkadt a zavaróállomások keltette hangzavarban. Az alig hallható mondafoszlányokból pedig – mint ahogyan azt mi is hallottuk – nem lehetett arra következtetni, hogy a bemondó csupán az előző napi sajtót szemléli.⁸

Valóban így történt. Ismét beigazolódott, hogy bármit is közölt a SZER, a hallgatók körében úgy terjedt, mint a saját mondandója. Ez ellen azonban nem volt védelem. A sajtóban szokásos azonosítási módokon kívül más lehetőség nem volt annak jelzésére, hogy valamilyen megnyilatkozás kinek tulajdonítható.

A jelen esetben csak az, hogy a szemelvény elején és végén a szpiker bemondta, hogy az *Observer*-ből való. Ez azonban nem ragadt meg a legtöbb hallgató emlékezetében, csak az idézet tartalma, azt is a SZER-től származtatva.

A vasárnaponként megjelenő londoni hetilap, az *Observer* első oldalán: *Hungary: Grave Fears in Washington*; „U.S. May be Forced to Intervene” (*Magyarország: súlyos félelmek Washingtonban, „Az Egyesült Államok beavatkozásra kényszerülhet”*) címmel Washingtonban november 3-án kelt és a lap diplomáciai levelezője által küldött tudósításban ez volt olvasható: „Ámbár a legutolsó magyarországi jelentések egy lehetséges orosz visszavonulásra utalnak, Washingtonban mégis hajlanak a borúlátásra. Az oroszok talán azért vonultatják fel csapataikat, hogy erősebb tárgyalási alappal rendelkezzenek, vagy pedig hogy visszavonulásuk érdekében védelmet nyújtsanak összekötő vonalaiknak – mondotta egy magas rangú amerikai kormányhivatalnok –, azonban jó okunk van attól félni, hogy az oroszok elszánták magukat a magyar forradalom vérbe fojtására. Ha félelmünk beigazolódik, és a magyarok képesek három vagy négy napig kitartani, akkor ellenállhatatlan nyomás nehezedik Amerikára, hogy katonai segítséget nyújtson. A Nemzetbiztonsági Tanácsban vannak, akik máris sürgették, hogy taktikai atomfegyvereket vessünk be az oroszok összeköttetési vonalai ellen a magyarok megsegítése érdekében. Az elnök alkotmányjogi megfontolásból nem fog kongresszusi hozzájárulás nélkül ilyen lépéshez folyamodni, és a kongresszus tagjai nem fognak a háborúra szavazni, legalábbis a keddi választásig (elnökválasztásig). Ha a magyarok szerdán még harcolnak, akkor közelebb leszünk egy világháborúhoz, mint bármikor 1939 augusztusa óta.”

Habár a tudósításban az állt, hogy a magyarok kitartása esetleges amerikai katonai közbelépést kényszeríthet ki, mégis azzal végződött, hogy ilyesmire számítani nem lehetett, mert az elnöknek kongresszusi hozzájárulásra lett volna szüksége, és a

⁸ Benkő Zoltán: *Történelmi keresztutak*. Miskolc, 1993, 192–193. o.

keddi (nov. 6.) elnökválasztásig a kongresszus nem szavazta volna meg. Ha mégis, az a világháború veszélyét idézte volna fel. A müncheni rádiósok ebből azt olvasták ki, hogy a szovjet alakulatok elleni védekező harc nem vezethet háborús következményekhez, mert teljesen valószínűtlen, hogy az Egyesült Államok – az addig is tétlen és tartózkodó Eisenhowerrel mint újraválasztott elnökkel, vagy demokrata ellenfelének győzelme esetén Adlai E. Stevensonval – világháború kirobbanását kockáztatná. Éppen ezért a szerkesztőségben ez a cikk nem keltett különösebb feltűnést, és egy pillanatra sem látszott aggályosnak a sajtószemlébe való bevétele. A magyarországi hallgatóság, úgy látszik, a jelentés első részére figyelt fel, és a másodikat már nem is hallotta. Tény viszont, hogy a cikkből messzemenő következtetéseket vont le, és ez ismét el kellett gondolkasztassa a szerkesztőséget, hogy a sajátos magyar helyzetet és légkört véve figyelembe, a kényes kérdéseket eléggé óvatosan és körültekintően kezeli-e. Mindenesetre el kellett volna maradniok az idézetet bevezető és záró mondatoknak, amelyek – aláhúzva az *Observer* szövegét – ugyancsak alkalmasak voltak a külső segítségben való bizakodást növelni.⁹ Az *Observer* cikkének közlését utólag határozottan helytelenítő Allan Michie, a SZER akkor Bécsben tartózkodó helyettes európai igazgatója könyvében hozzáfűzte azonban, hogy más nyugati rádióállomások sem voltak tartózkodóbbak. A madridi magyar rádió azt engedte sejtetni, hogy a Nyugat fegyveres segítséget nyújt a magyar szabadságharcosoknak. Ugyancsak ilyen értelmű magyar szövegű hírmagyarázat hangzott el az NTS orosz emigráns szervezet rádiójában is.¹⁰

A harcok folytatásához fűzött remények nem voltak idegenek a forradalom hazai híveinek gondolkodásától sem. Feltehető, hogy az *Observer* cikke nélkül is akadtak volna szabadságharcosok, akik abban a hitben folytatták volna a harcot, hogy ezzel esetleg politikai nyomást gyakorolnak Moszkvára és a budapesti bábkormányra. Halda Alíz szerint a november 4-ét követő hetekben, azután, hogy létrejött a Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalom és az *Október 23-a* című lap, Nagy Imre egy közeli munkatársa, Gimes Miklós (akit később letartóztattak, és 1958 nyarán kivégeztek) „úgy gondolta: ha az ellenállás tovább tart, Nagy Imre jobb pozícióból tárgyalhat a szovjet hadsereg által hatalomba ültetett kormánnyal”.¹¹

November 4-ének két müncheni mozzanata érdemel még említést. A délután folyamán megjelent a házban néhány müncheni magyar diák, akiket a rádióhallgatók véleményét elemző osztályon – Audience Analysis – dolgozó Farkas József vezetett Gellért Andor főnöki szobájába. A küldöttség közölte, hogy Madridban Magyarországra juttatandó fegyverek várnak arra, hogy elvigyék őket a szabadságharcosok részére. A diákok azt kérték, a Szabad Európa Rádió intézze el, hogy amerikai repülőgépek hozzák el a spanyol fővárosból a fegyvereket, és juttassák el magyarországi rendeltetési helyükre. Arra természetesen nem tudtak válaszolni, hogy ez a semleges Ausztrián át és a magyar határ feltételezett szovjet lezárása után hogyan vihető végbe.

9 Vö. Michie Andrew: *Voices through the iron curtain: The Radio Free Europe story*. New York, Dodd. Mead, 1963, pp. 259–261.

10 Uo.

11 Gyurkovics Tibor interjúja Halda Alízzal, *Új Idő*, Budapest, 1989. aug. 1.

Nyilván úgy gondolták, legyen ez az amerikaiak gondja. Gellért gyorsan véget vetett a látogatásnak, megígérte, hogy továbbítja a kérést, noha tudta, hogy az elképzelés irreális. Nem derült ki, hogy valóban eljuttatta-e a kérelmet az amerikai igazgatóságnak. 1992 tavaszán a Madridban élő Rónai Zoltán a *Hitel* című budapesti folyóiratban közreadta Marosy Ferenc volt madridi követ 1949 és 1969 közötti feljegyzéseit. Az 1956-ra vonatkozó részben olvasható a következő történet: „November 2-án, pénteken, Habsburg Ottó – akivel egész héten át telefon-összeköttetésben voltam – közölte, hogy a hírek szerint nagy szovjet erők gyülekeznek Galíciában, nyilván azzal a céllal, hogy betörjenek Magyarországra. November 4-én reggel őfensége újból felhív, és közli, hogy az orosz hadsereg átlépte a határt, és utasít, azonnal menjek a Pradóba, s az ő nevében kérjem meg Francót, küldjön segítséget a magyar szabadságharcosoknak... Franco még aznap éjjel minisztertanácsot hívott össze, melyen elhatározták önkéntes hadsereg kiküldését Magyarországra. Muñoz Grandes hadügyminiszter, az orosz frontra kiküldött Kék Hadosztály hajdani főparancsnoka lemondott tárcájáról, hogy ő legyen a kiküldendő spanyol segélyerő parancsnoka. Addig is Franco elrendelte, hogy egy hadosztályra való fegyverzet, felszerelés és lőszer helyeztessék készenlétbe a repülőtéren, hogy azt amerikai repülők Sopronba szállítsák. Noriega tábornokot pedig kinevezte összekötő tisztnak, hogy velem állandó összeköttetést tartson. Sajnos, a nagylelkű terv megvalósítására Amerika magatartása és az események rohamos lepergése következtében nem került sor. Bácskai Béla, az Amerikai Magyar Liga főtitkára már előzőleg tudatta velem, a liga lépéseket tett az amerikai kormánytól, hogy ha már fegyvert nem is, de legalább repülőgépeket adjanak a spanyol segítségnek Madridból Magyarországra való szállítására. Erre azért volt szükség, mert 1956-ban Spanyolország még nem rendelkezett olyan repülőgépekkel, melyek Madridtól Sopronig utánpótlás nélkül meg tudták volna tenni az utat. Szükség lett volna egy közbeeső leszállásra, amit azonban Svájc és Ausztria semlegességüknél fogva, Németország pedig a megszálló hatalmak tilalma folytán nem engedett meg. Hétfő délelőtt Artajo külügyminiszterrel tárgyaltam ebben az ügyben, aki hivatalosan is közölte velem a spanyol kormány pozitív állásfoglalását. De aznap délután (november 5-én) Bácskai telefonált, hogy az amerikai kormány megtagadta a repülőgépek kölcsönadását. Mint utólag kiderült, nemcsak ezt tagadta meg, hanem a State Department szigorúan utasította madridi nagykövetét, tegyen meg mindent, hogy a spanyol kormányt a beavatkozástól visszatartsa.”¹²

A másik eset közvetlenül a Magyar Osztály munkatársait érinti. A főváros elleni hajnali szovjet támadás és a nyugati hatalmak teljes tétlenségének felismerése komoly lelkiismereti válságba sodorta a Szabad Európa Rádió magyar alkalmazottait, főleg a szerkesztőket, akik felelősnek érezték magukat mindazért, ami öt év alatt az ő közreműködésükkel történt. A hivatásukba és elkötelezettségükbe vetett hitük rendült meg. Kínzó kérdéssé vált, hogy ezek után van-e értelme munkájuknak és egyáltalán mikrofon elé állhatnak-e még. Noha tudatában voltak annak, hogy – mint Kovács K. Zoltán mondta egy interjúban – „nem a Szabad Európa Rádió, hanem a magyar nép, annak

12 Magyar Királyi Követség, Madrid (1949–1969), Marosy Ferenc feljegyzéseit közreadja Rónai Zoltán, *Hitel*, Budapest 1992. 3. sz. 54–58. o.

forradalmi szervei határozták meg a forradalom menetét”,¹³ sohasem ígértek nyugati segítséget, mégis – olykor fellelkesülve – arról tájékoztatták a hallgatókat, hogy a Nyugat – főleg az Egyesült Államok – vezetői átérzik az elnyomott népek sorsát, lélekben velük vannak, és mindent elkövetnek, hogy szabadságukat visszanyerjék. Most pedig szembesülniök kellett azzal a kegyetlen ténnyel, hogy a magyar nép történelme egy tragikus pillanatában magára maradt egy hatalmas és kegyetlen ellenféllel vívott harcában. Megdöbbsent a szerkesztőségnek az a néhány tagja is, aki már jó ideje tudta és mondta, hogy a magyarok esetleges felkelése nem számíthat amerikai fegyveres támogatásra, de mindvégig reménykedett, hogy komoly konfliktus felidézése nélkül is mód lesz erősebb fellépésre és hatékony diplomáciai akcióra. Ez is elmaradt. Így 1956. november 4-én egy táborba kerültek a fegyveres támogatásban bízó és az abban kételkedők.

A Magyar Osztály szolgálatban lévő és a házban tartózkodó tagjainak többsége egy délutáni rövid megbeszélésen úgy döntött, hogy megütközésének és felháborodásának hangot adva, állásáról – ha közben a segítség biztosan elmaradna, és a szabadságharc végleg elbukna – lemond. Gellért Andor főszerkesztőnek a lemondást elhatározók a következő levelet nyújtották át: „Főszerkesztő Uram! Alulírottak mélységes sajnálkozással bejelentjük, hogy amennyiben a magyar szabadságharc elbukik, és a nyugati nagyhatalmak hathatós fellépésének és segítségének elmaradása is hozzájárul ügyünk bukásához, akkor állásunkról azonnali hatállyal lemondunk. Nagyon kérünk, vedd tudomásul, hogy ezt az elhatározásunkat a rádió amerikai vezetőségével, továbbá az amerikai elnöki hivattal is közöljük. München, 1956. november 4.”¹⁴

A lemondó levelet 32-en írták alá.¹⁵ Ezt Gellért Andor – akibe november 4-én visszatért az érzelmeket és indulatokat leplező, fegyelmezett, hűvös korábbi magatartás – szó nélkül átvette, és asztalfiókjába zárta. Az amerikai igazgatóságnak nem továbbította, és nem is tért vissza rá. Az aláírók sem firtatták, és úgy viselkedtek, mintha mi sem történt volna. Gellértnek volt igaza. Tudta, hogy a lemondás pillanatnyi fellobbanás volt, és másnapra lecsillapodnak a kedélyek. Az aláírók november 5-én már belátták, hogy elhamarkodott volt lépésük, amely, ha nem torpan meg, megmaradt volna ugyan nemes és emlékezetes demonstrációnak, de sem a magyar forradalomnak, sem a Szabad Magyarország Hangjának nem használt volna. Ha távoznak, helyükbe mások lépnek, és a dolgok nem változtak volna. Azok ugyanis másutt és más szinten dőltek el.

¹³ *Heti Magyarország*, Budapest, 1993. okt. 22.

¹⁴ A levél egy másolati példánya a szerző birtokában.

¹⁵ Az aláírók: Ajtay Miklós, Bárczy Detre, Bérczes Béla, Béry László, Bogyay Tamás, Borbándi Gyula, Brandenstein Hanna, Csonka Emil, Ekecs Géza, Feketekúty László, Gyer Ildikó, Halasik László, Horváth Béla, Indig Ottó, Király Ernő, Kobele József, Konkoly Miklós, László László, Litteráti-Lootz Gyula, Meran Eleonóra, Molnár József, Nagy Jenő, Németh Zoltán, Pallavicini Erzsébet, Szamosi József, Szeberényi László, Takács Tibor, Thury Zoltán, Vámos Imre, Zathurecky Gyula. Két aláírás olvashatatlan.

4.

Eddig mind magyar, mind más nyelveken a Szabad Európa 1956. októberi–novemberi adásairól csak kifogásolható és elmarasztalható tartalmú szemelvények láttak napvilágot. Érdemes azonban az érem másik oldalát is megvilágítani, és a valóságnak megfelelő – pozitív és negatív vonásokat tartalmazó – áttekintést adni arról, hogy mi minden hangzott el – természetesen csak a politikai vonatkozású műsorszámokban – a müncheni rádió hullámhosszain. A Szabad Európa Rádióval kapcsolatban gyakran történtek észrevételek, hogy a forradalom alatt sugárzott műsorok szerzői túlzók, meggondolatlanok, felelőtlenek voltak, nem számoltak szavaik hatásával és következményeivel. E műsorokból kiválogatott alábbi részletek, szemelvények és rövid tartalmi ismertetések talán hozzájárulnak ahhoz, hogy érzékelhetővé váljék a szerkesztőség és a kommentátorok helyzetismerete, szemlélete, hangvétele, valamint hogy képet nyerhessünk az ezekben megnyilvánuló értékekről, erényekről, ésszerű és józan állásfoglalásokról, de ugyanakkor elfogultságokról, hibákról, tévedésekről, mulasztásokról és vétkekről is.

1956. október 23-ának estéjén csupán Gallicus (Mikes Imre) *Reflektora* érintette az aznapi ifjúsági megmozdulást. A szerző szerint az ifjúság harcának eredményességét csak a nemzeti egység biztosíthatja. Ezért vissza kell utasítania az egysége megbontására irányuló törekvéseket, azt az értékelést, mintha Poznanhoz hasonlóan az imperialista reakció aknamunkája lenne. Ha az ifjú nemzedék egységes marad, feltétlenül győz. Ha engedni megbontani so-rait, előlről kezdheti a küzdelmet.

Október 24-én az eseményeket magyarázó kommentárjában Janus (Vámos Imre) a többi között ezt mondotta: „Mint minden megmozdulást hazánkban, mostani szabadságharcunkat is a szellem indította el. Írók, költők, tiszta, bátor emberek lettek az igazság kimondói. Ők voltak azok, akik egyre nagyobb felháborodással és szenvedéllyel mutattak rá a hibákra, és szálltak síkra a nép jogaiért. Szavuk nem volt pusztába kiáltó szó. Visszhangra lelt az egész nép szívében. És visszhangra lelt elsősorban annak a fiatal rétegnek a szívében, akik mindig is a legfogékonyabbak voltak az igazság, a szabadság és a haladás ígéinek befogadására. Mint száz évvel ezelőtt, a magyar ifjúság a tettek mezejére lépett.” Molnár József a szovjet haderő beavatkozását kérő döntésről szólva megállapította: „Talán még a statáriális rendeletnél is megdöbbentőbb az a tény, hogy az elnyomó szovjet hatalom katonáit vonultatják fel a magyar hazafiak ellen. Ma Budapesten mindenki tudja, és az Akadémia utcában is tudni kell, hogy nem néhány provokátor megmozdulásáról van szó, hanem egy nemzet, egy meggyötört, megtiport nép emelte fel fejét, emelte magasra, mintegy példát mutatva a világ összes népeinek, a szabadság véres zászlaját. Azok a szovjet csapatok, amelyek most Magyarországon tevékenykednek, az egész magyar nép ellen harcolnak. Senki sem hivatkozhat arra, hogy a Varsói Szerződés értelmében joguk volt a szovjet csapatoknak beavatkozni. A Varsói Szerződést állítólag »külső támadás« ellen kötötték. Amikor a szovjet csapatok fölvonultak a főváros utcáin, a szovjet vezetők megszegették a belgrádi egyezményt, megszegették azokat az ígéreteket, hogy ezután a szocialista országok belügyeibe nem avatkoznak be. A magyar kormány tehát nem kérhette a szovjet csapatok beavatkozását. És nem kérhet a jelen pillanatban sem mást a szovjet vezetőkől, mint hogy rendelje vissza laktanyáiba a szovjet katonákat, és mint Lengyelországnak megígérték, záros határidőn belül vigyék ki őket az országból.” Mikes Imre a *Reflektorban* a forradalmi események kezdetének eseményeit és az ifjúság bátor kezdeményezését méltatva, a szovjet beavatkozást és az azt megelőző Gerő-beszédet érintve a következőket mondta:

„Az a szónoklat, amely megismételte az elmúlt tíz év kormánygyakorlatának hitvány jel-szavait, hadat üzent a szabadságtörekvéseknek, és elvakultságában odáig ment, hogy bejelentette a falusi inkvizíciós politika fenntartását. Ez a provokáció végül odáig fajult, hogy nem haboztak rálövetni a szabadságot és kenyeret követelő tömegekre.”

Béry László (Balogh Balázs) kommentárjában Gerő Ernőt bírálva kijelentette, hogy a szovjet csapatok beavatkozását kérő lépése nem a magyar nép, hanem saját sorsát pecsételte meg. A parasztműsorban Kovács K. Zoltán (Zoltán Károly) kifejtette, hogy az egyetemi ifjúság tüntetéséből kiinduló tragikus eseményekben ott van a parasztság is. Nincs faluja az országnak, amely ne küldött volna fiataljai közül egy-kettőt az egyetemekre... Az ifjúság az ország fokozottabb függetlenségén és a saját érdekein kívül minden polgár, elsősorban a parasztságra háruló terhek megszüntetése érdekében vonult ki az utcákra. Körösi-Krizsán Sándor (Gedeon Sándor) szerint a párt központi szerveinek új átszervezése is csak félmegoldás, „egy rothadt kompromisszum” kísérlete. Az ellenzék egy részének bevonásával fel akarják tartóztatni a megindult folyamatot. Csonka Emil (Vasvári Gergely) glosszájában a következőket mondotta a kormány élére került Nagy Imréről: „Ez hát Nagy Imre első cselekedete: golyó, akasztás, üldözés, szovjet csapatok és terror! Ez hát a nagy fogadkozás, hogy soha többé sztálini módszerek. Nagy Imre első aktusával odakötötte magát Rákosi politikai hullájához, és átölelte Gerő Ernő agonizáló politikai programját. Nagy Imre vállalkozik arra, amire Gomulka nem vállalkozott? Nagy Imre az ifjúság és a nép hitét odadobja Gerő és a szovjet csapatok martalékának? ...de ő a statáriumot választotta, és ezzel aláírta a saját erkölcsi, jobban mondva erkölcstelen bizonyítványát!” Egy másik glosszájában már nem Nagy Imrét tette felelőssé a szovjet katonák behívásáért, hanem megjegyezte, hogy „Gomulka kivitette a szovjet csapatokat, Gerő Ernő behozatta őket”.

Október 25-én Molnár József a munkás- és értelmiségi fiatalokhoz szólt: „A hivatalos jelentések ellenforradalmi provokációról beszélnek. Magyar fiatalok! Ti tudjátok, hogy nem ellenforradalom kezdődött október 23-án, hanem az igazi forradalom – a bürokraták, a kucserák forradalma helyett. Azok az ifjú munkások, akik fegyverrel a kézben harcoltak ezekben a napokban, nem provokátorok, nem a kapitalizmust akarták visszaállítani, nem a földesurak hatalmát akarták megvalósítani, hanem azt akarták, hogy Magyarország annyi elbukott forradalom és szabadságharc után végre valóban a magyar nép országa legyen... A magyar fiatalság a Kossuth-címert akarta visszahozni, ezeréves múltunk csodálatos és szent szimbólumát a sztálini korszakban ránk kényszerített szörnyűséges szovjet csillag helyett. A magyar fiatalság demokráciát akar, minden jelző nélküli demokráciát, ahol a magyar nép szabadon kifejtetheti véleményét.” *Reflektor* című műsorában Mikes Imre visszautasította azt az állítást, hogy Budapesten nem ifjak, munkások és katonák, hanem fasiszta csőcselék, megátalkodott ellenforradalmárok, a városi alvilág és reakciós provokátorok harcolnak. Egy másik műsorban Borsányi Julián (Bell ezredes) Gerőt és Nagy Imrét bírálta, mert – mint mondotta – kérték a beavatkozást, és Nagy Imre volt az, aki a statáriumot elrendelte, Gerővel egyetemben a felkelőket fasiszta ellenforradalmároknak nevezte. Ugyancsak a statárium ellen szólalt fel Mezőfy László (Lovas László), kifogásolván, hogy Nagy Imre rögtönítélő bíraskodást és halálbüntetést helyezett kilátásba mindazok ellen, akik részt vesznek a „lázasban”, engedély nélkül fegyvert tartanak maguknál. Emlékeztetett arra, hogy a nürnbergi per szovjet ügyésze, Rudenkor, gyilkosságnak bélyegezte a náci statáriális ítéleteket. Kovács K. Zoltán kifejtette, hogy a parasztság nem ad hitelt Nagy Imre ígéreteinek. „A falvak népe – mondotta – nem hagyja magát félre-

vezetni képes értékű apró-cseprő anyagi természetű kedvezmények hangoztatásától. Annyiszor csalták meg a lakosságot, ahányszor ígéretre nyitották szájukat. Ezért nincs foganatja az ígéreteknek.”

Körösi-Krizsán Sándor a magyar diákok, munkások és katonák felkelésének jelentőségét méltatva a budapesti megmozdulást az 1921-es kronstadti felkeléshez hasonlította. A kommunistákhoz szóló adásában kifejtette, hogy a szabadságharcosok a párttagok nagy többségének akaratát is kifejezik, amikor gyökeres változásért szállnak síkra. Ezért az önérzetes párttagok ezután még kevésbé azonosíthatják magukat a reakciós vezetők politikájával, mint eddig. Mikes Imre a harcokról szólva megállapította, hogy minden megtorlás a nemzet ellen irányul, minden halálos ítélet gyilkosság. A rendszer, amely idegen fegyverek és divíziók erejével válik úrrá az egyetemes népakarat fölött, mérhetetlen bűnét csak egyféleképpen enyhítheti: teljes amnesztiával. Vámos Imre szerint nem a „fasiszta ellenforradalmi elemek” provokálták ki a forradalmat, hanem a reakciós sztálinizmus képviselői. Béry László úgy látta, hogy a szabadságharc győzött. Szerinte a jelentésekből megállapítható, hogy a nemzet egységes megmozdulásával szemben a rendszer alulmaradt. Budapesten már nem volna kommunista kormány, ha a párt nem kérte volna a szovjet fegyveres segítséget. A SZER műsorában e napon történt először említés az őrizetben tartott katolikus püspökökről. A *Harcoló Egyház* című műsorában Fábián Károly (Károly atya) közölte, hogy az ifjúság követeli Mindszenty bíboros kiszabadítását. A kormány legsürgősebb feladata lett volna szabadlábra helyezni Mindszentyt, Péter püspököt, Endrédy Vendel zirci apátot, továbbá visszaadni a jogtalanul elkobzott egyházi iskolákat, visszaállítani a szerzetesrendeket, biztosítani az egyházi önkormányzatot.

Gellért Andor kommentárjában, amelyet mint a Szabad Magyarország Hangja főszerkesztője jegyzett, Nagy Imre felelősségét vizsgálta. Megállapította, hogy: „Az új miniszterelnök személyét nem az ismeretlenségből vetette fel a szemünk előtt lepergett forradalom. Három esztendeje – mondotta – sok figyelem és – nyugodtan kimondhatjuk – érdeklődés kísérte alakját. Ahhoz a kevés kommunistához tartozik, akinek nevéhez az ország minden társadalmi rétegéből remények és várakozások fűződtek. Nyugodtan állíthatjuk, Nagy Imrének volt lehetősége, hogy az ország gazdasági és politikai válságának megoldásához az ország nem kommunista rétegéből is támogatást remélhessen. Ennek az embernek a felelőssége éppen ezért sokkal súlyosabb, mint pártjának sok más tagjáé. Az új miniszterelnöknek felelnie kell mindenekelőtt, hogy az október 23-áról 24-re virradó éjszakán ki folyamodott a Vörös Hadsereg beavatkozásáért, s a szovjet katonákat ki vezényelte ki magyar ifjak, munkások és katonák ellen. Ha ennek a vizsgálatnak a során kiderül, hogy ezt az új miniszterelnök tette, új pályáját olyan tehertétellel kezdte, amely személyét lehetetlenné teszi az élő és eljövő magyar nemzedékek előtt. Ebben az esetben, új vállalkozását Nagy Imre Káin-bélyeggel a homlokán kezdi, amely megöli a személyéhez fűződő illúziókat, és megpecsételi politikai sorsát. A szovjet csapatok felvonulása olyan merénylet volt a magyar nemzet ellen, amelyre nem volt példa ezeréves történelmünk véres és szomorú lapjain.” A Magyar Osztály vezetője hozzátette, ha elődei hívták be az oroszokat, Nagy Imre miért vállalta hivatalát. Kulcs helyzetben lévén, a szovjet beavatkozási kérelem visszavonását sürgethette volna. Felelősségét növeli, hogy elidegenítette magától azokat a tömegeket, amelyek hatalomra segítették. „Hála helyett árulás volt az új miniszterelnök első ténykedése... magáévá tette Gerőék hazugságait... hozzájárult a szovjet csapatok felvonulásához és a statáriális bíraskodáshoz azzal a tömeggel szemben, amely a hatalomhoz segítette.”

Október 26-án Vámos Imre *Miért folyik a harc?* címmel olvasott be kommentárt, amely szerint: „Az elmúlt napok megmutatták és bebizonyították, hogy egységes nemzeti ügy lelkesítette harcra ezt a kilencmilliós népet. Nem kellett kimondani, nem kellett megfogalmazni, nem kellett kiáltványban közzétenni, hogy miről van szó. Új Kossuth Lajosra, új népvezérre, új mítoszra sem volt szükség, hogy ez a történelmi tudatú nép meghallja a történelem szavát, és megéreze az elkövetkezett történelmi pillanatot. A szabadságharc kibontotta zászlaját, a forradalom lángja fellobbant az ország minden táján, és pártra, világnézetre, származásra, foglalkozásra, osztályra való tekintet nélkül, egy emberként harcol a magyar!”

Molnár József a kormányfelhíváshoz szólt hozzá, amely amnesztiát ígért azoknak, akik leteszik a fegyvert. Kifejtette, hogy: „Az amnesztiarendelet meghirdetésével kapcsolatban több kérdés merül fel. Az amnesztiát egy olyan társaság hirdette meg, amely az országra szabadított a orosz csapatokat, és amely már eddig is több alkalommal megszegte szavát. A másik kérdés, amely ennél sokkal fontosabb, az, milyen az oroszok álláspontja az amnesztiával kapcsolatban. Az amnesztiát a kormány hirdette meg – de a harc zöme az orosz csapatokkal folyik. A kormány és párt kezében alig van hatalom... A kérdés tehát az, hogy a magyar hazafiakat lámpavasra akasztó szovjet hadsereg parancsnokai, tisztjei és katonái respektálnák-e a magyar kormány amnesztiarendelétét. És ha igen, mennyire respektálnák? A magyar népnek az oroszokkal szembeni tapasztalatai azt mutatják, hogy még az oroszok saját ígéretében sem lehet bízni. Ha az új vezetők valóban azt akarják, hogy az általuk hazug módon testvérharcnak nevezett szovjetellenes szabadságharc véget érjen, akkor az amnesztiarendelettel egyidejűleg be kellene jelenteniök, hogy a szovjet csapatok megkezdték visszavonulásukat, és beszűntették a magyar nép hős fiainak gyilkolását.” Béry László így kommentálta a párt és a kormány ígéreteit: „A Központi Vezetőség és a kormány nem hagy kétséget aziránt, hogy a szocialista demokrácia talaján áll, és ugyanakkor szilárd elhatározása, hogy megvédi a népi demokrácia vívmányait. Pillanatig sem volt kétségünk aziránt, hogy ez a szilárd elhatározás megvan a pártvezetőségben és a kormányban. Mit akarnak megvédeni? Melyek a népi demokrácia vívmányai? Az ÁVO, a kolhoz, a munkaverseny, a munkás kiuzsorázása; a szervezeti szabadság, szólásjog, őszinte beszéd üldözése; az egypártrendszer, az idegen klikk diktatúrája, a hazudozás, az általános nyomor, a határzár – mindaz, amit a moszkovita uralom hozott, és ami ellen a magyar nép most egységesen, hősiezen, világraszólóan felkelt.”

Mikes Imre a *Reflektorban* arról beszélt, hogy „talán egész történelmünkben sem volt még férfiú, akinek kezében annyi győzhetetlen lehetőség, oly sok szerencsés ütőkártyát halmozott volna az események szeszélye, a vak véletlen, mint amennyit halmozott Nagy Imre kezébe... Éppen csak cselekednie kellett volna, úgy, ahogyan Gomulka cselekedett Varsóban, egyetlenegyszer odaütnie az Akadémia utca asztalára, és a bűnös múlt már nincs is többé, a megújulás folyamata útnak indulhatott volna... De Nagy Imre nem ütött az asztalra. Illetve nem az asztalra ütött, hanem arra a népre ütött, amely hajlandó lett volna őt vezérének elfogadni.” Németh Zoltán (Agrárius) is Nagy Imre magatartását bírálta kommentárjában: „A kormány, Nagy Imre kormánya lépcsőről lépésre hátrál... A nemzet minden rétegét kielégítő intézkedés helyett a magyar népre zúdította a szovjet páncélosokat.” Borsányi Julián a szabad választások lehetőségének felvillantásával kapcsolatban azt kérdezte: „Ki ígérje, ki szavatolja a szabad választásokat? Az a Nagy Imre, aki a szovjet ezredeket a tüntetők ellen küldte, aki rendszere létérdekének mondotta a szovjet szuronyokat? Neki higgyék a szabadságharcosok, hogy őszintén gondolta az idegen megszállók visszarendelését?” Ugyanő egy glosszájában

kijelentette: „Amíg ilyen dialektikus ravaszkodások rejtőznek Nagy Imre és Kádár János ígéretései mögött, aligha lehet megbékélésről szó.” Ugyancsak ilyen értelemben beszélt Nagy Imre felelősségéről Ajtay Miklós. Széljegyzetben így fordult a miniszterelnökhöz: „Te pedig, Nagy Imre, állj meg, borulj térdre vezeklő bűnösként a nemzet előtt, próbáld meg jóvátenni rettenetes bűnödöt a szovjet légiók ránk szabadításáért. Ha eltévelyedett életednek még valami értelmet akarsz adni, úgy csak egy kötelességed lehet, a szovjet zsoldos hadnak, amelyet galádul a nemzetre zúdítottál, kiálts megálljt! Utána pedig »fel a kezekkel« – add meg magad a nemzet elsőpró akaratának.” Nagy Imre rádióbeszédéről szólva Mikes Imre kijelentette, hogy az egyetlen megoldás a szovjet csapatok azonnali visszavonása. Ezt várja és követeli az ország. Ezen dől el Nagy Imre jóhiszeműségének kérdése. Ha rögtön cselekszik, jöhetnek a rádióbeszédben megígért reformok. Németh Zoltán kijelentette, hogy amíg a szovjet csapatokat ki nem vonják, a mezőgazdasági termelés akadozik. Munka nélkül minden kormányzat halott. A szovjet szuronyok nem képesek a paraszti termelést megindítani. Körösi-Krizsán Sándor a kommunista párttagokhoz fordulva ezt mondotta: „Most minden értelmes és öntudatos párttagnak meg tisztviselőnek fel kell tennie magában a kérdést, akad-e az eddigi vezetők gárdájából, aki iránt bizalommal lehet, akire ajánlatos hallgatnia... Kádár és Nagy Imre percek alatt eljátszották azt a kétes népszerűséget is, amelyet mint a rákosizmus és sztálinizmus ellenlábasai a párttagok egy részében gyűjtöttek. Eljátszották azzal, hogy hozzájárultak a szovjet csapatok beavatkozásához és az ostromállapot kihirdetéséhez...”

Október 27-én Mikes Imre a kormány átalakításával foglalkozott, és megállapította, hogy az – ellentétben a hivatalos bejelentéssel – se nem új, se nem nemzeti, se nem demokratikus, hiszen egy-két kivételtől eltekintve a múlt embereiből áll. Vámos Imre ugyanezt a témát taglalva hozzátette, hogy: „Ezért az új kormányért fölösleges volt három napig várni. Ezt összeállíthatták volna három perc alatt. Napokon át azt ismételtették, azt szónokolták, azt ígérték a népnek, hogy új, széles nemzeti alapokon álló kormányt fognak átalakítani. Olyan kormányt, amely a nép bizalmát bírja, és amelynek összetétele garancia lesz egy új, nemzeti program meghirdetésére.”

Ugyancsak a kormány átalakításáról szólva e könyv szerzője azt állította, hogy a magyar népnek voltaképpen nincs kormánya, mert annak az lenne az előfeltétele, hogy ne a szovjet hadsereg intézkedjék, hanem annak a laktanyákba való visszavonulása után a társadalom politikai erőit képviselő férfiak álljanak az élre. „Állítsák vissza a politikai pártok működési szabadságát. Engedélyezzék a szabad szervezkedést, és tegyék lehetővé, hogy az egyes pártok megtanácskozzák állásfoglalásukat és a kormányzásban való részvétel feltételeit. A népet nem elégíti ki, hogy a kormányba esetleg bevesznek néhány párton kívüli politikust, még akkor is, ha azok rokonszenvnek örvendenek. Ettől a kormány nem lesz a nép vagy többségének kormánya. A széles alapokon nyugvó és a nép többségét átfogó kormányzat csak a nép részvételével jöhet létre.”

Borsányi Julián a katonai műsorban úgy vélte, hogy: „Nagy Imre még a legújabb kormányátalakítása után is a szovjet végrehajtó hatalomra támaszkodik. A szovjet Nagy Imre bábkormányát tolja előtérbe az egyik oldalon, a másikon a nemzetet jelképező fiatalság áll.” Németh Zoltán közölte a parasztműsorban, hogy: „Senki sem maradt Nagy Imre és kormánya mellett, csak az ÁVH-s pribékek, akik a rendszer minden változatát kiszolgálják a hóhér vérdíjakért.” Kovács K. Zoltán szerint is Nagy Imre a kompromittált kommunistákra támaszkodik. „Kovács Béla személye mire lehet garancia ennyi szószegő, vérontó, elvetemült gazember

között?” – kérdezte. Glosszájában Borsányi Julián ezt mondta: „Ország-világ tudja már, hogy Nagy Imréék mögött csak a szovjet ezredek és az azok háta mögül előtörő pribék alakulatok, az ÁVH-s csapatok küzdenek.”

Molnár József a forradalmi tanácsok és az üzemi munkástanácsok felállításával kapcsolatos próbálkozásokról beszélt. Miután ezeket kommunisták is szorgalmazzák, az a látszat keletkezhetik, hogy propagandacélokra használják fel, annak igazolására, mintha a munkásság mögöttük állna. Pedig a valóságban a szabadságharc oldalán áll. Egy része fegyverrel a kézben harcol, másik része támogatja a harcolókat. Az üzemi és forradalmi munkástanácsokat a fegyvertelen munkásságnak kellene kezébe vennie, és a kormányt a szabadságharcosok feltételeinek elfogadására kényszerítenie. Mikes Imre szerint politikailag és lélektanilag az egész ország a forradalom oldalán áll, a rendszer defenzívába szorult, felhívásokat bocsát ki, és amnesztiát hirdet, holott elsősorban tárgyalásokra lenne szükség a nép követeléseinek teljesítéséről.

Október 28-án a hírmagarázatok és kommentárok fő témája a kormány által meghirdetett tűzszünet volt, amely Mikes Imre szerint „a forradalmi nemzet már nem is valószínű, szinte nem is hihető diadalát” jelezte. A magyar nép „a hívős értelem és a logika minden drámai bizonyosságával szemben fegyvert ragadott, és megdöntvén a logika törvényszerűségeit, megbirkózván a lehetetlennel, a semmiből alkotott új világot – győzött! Mert a tűzszünető rendeletet nem hirtelen támadt bölcsességében, emberségében, magyarságában, honszerelmében fogalmazta meg a kormányzat, hanem azért, mert a nemzet töténelmi, örök századévekre szóló hőstette, nem is hőstette, csudatette erre kényszerítette...”

Molnár József felismerve, hogy a fővárosban és országszerte megalakult munkás- és forradalmi tanácsok, valamint nemzeti bizottságok a nép spontán szervezetei, egy korábbi kommentárjától eltérően ezek fontosságára és jelentőségére hívta fel a figyelmet: „Ezeknek a forradalmi és nemzeti szerveknek az a célja, hogy helyi vonatkozásban megteremtse az új adminisztrációt, bizottságok nemzeti szabadságunk győzelmét, a győztes forradalom jegyében helyreállítsák a rendet és a nyugalmat... A forradalmi tanácsok, a megalakult és alakulóban lévő nemzeti bizottságok legfőbb törekvése ezekben az órákban, hogy a kompromittált egyének beszivárgása elleni védekezéssel egyidejűleg elejét vegyék minden olyan kompromisszumnak, amely a győztes nemzeti forradalom erejét gyengítené. Éppen ezért az ország legkülönbözőbb részeiben, az egymástól elszigetelt tanácsok és bizottságok egyöntetűen fejezik ki elégedetlenségüket az új kommunista kormánnyal szemben, és valóban népi alapokra helyezett, demokratikus pártok képviselőiből álló kormány megalakulását sürgetik.” Molnár József felfogásával ellentétben Béry László az új népi szervek elleni bizalmatlanság hangján beszélt. Szerinte a nyílt harcban a Szovjetunió eddig alulmaradt, és most a bomlasztásra tért át. Ennek eszközei a rádiók, a nemzeti tanácsok, a szabadságharcos szervezetekbe történő beszivárgás, a „jó oroszok” és a barátságos szovjet parancsnokok népszerűsítése. „A magyar nép eddig nemcsak hősieken, de okosan is harcolt, ezután is átlát a szovjet taktikán.” „Nem tűnt fel, kedves Hallgatóknak – mondotta –, hogy vidéken hirtelen rádióadások áradata indult ugyanazon a hullámhosszon, meglepő hangerővel és feltűnően azonos ismertetőjelekkel... Első pillanatra úgy tűnhetnek, mintha valóban a nép céljait és kívánságait fejeznék ki. Rákapcsolnak a hangulatra, de ugyanakkor megpróbálják mindjárt feltűnően gyanús irányba levezetni. Ezeknek az adásoknak két közös árulkodó tulajdonságuk van. Miközben ünneplik a forradalom győzelmét, helyeslik az ÁVH felszámolását, ugyanakkor megegyeznek abban, hogy Nagy Imre igen kiváló férfiú, akiben bízhatik a nép.” A szovjet taktika kettősségére hívta fel a figyelmet Mikes Imre is,

megjegyezvén *Reflektor*ában, hogy míg Budapesten ágyúkkal és tankokkal lép fel a szovjet hadsereg, némely vidéki városban, például Győrött és Szombathelyen a szovjet parancsnokok nyájias nyilatkozatokat tesznek. A taktika abból áll, hogy először Budapesten, azután vidéken fojtják el a felkelést. A kormány összetétele továbbra is éles kritikát váltott ki. Mikes Imre szerint „az újdonsült hazafiak, akik most a diadalmas forradalom élére igyekeznek állni, gyanúsak, hogy azt korrumpálják, és eredményeit elfojtják. Azonosak a minapi görényekkel. Vigyázat magyarok!” Ezen a napon hangzott el az a katonai tájékoztató, amelyben Litteráti-Loótz Gyula háborús tapasztalataira hivatkozva felvilágosítást adott arra vonatkozóan, hogyan semmisíthetők meg primitív eszközökkel harckocsik.

Október 29-én már a forradalom győzelmének hangulatában íródtak a kommentárok és széljegyzetek. A *Reflektor*ban Mikes Imre abból a Hannibálhoz intézett tacitusi mondásból indult ki, hogy „győzni tudsz, Hannibál, de a győzelmet kihasználni nem tudod!” Megállapította, hogy „a magyar nemzet, miután ezer és százezer Hannibálja támadt, miután megvívta nem a magyar történelem, de az egész emberiség történelmének leghősiesebb, már szinte nem is valószínű szabadságharcát, miután pusztá marokkal rákényszerítette a párhatalmat, e hatalom talpig fegyveres kötelékeit és talpig páncélos ázsiai légióit a meghódolással felérő tűzszüntetési rendelet kibocsátására, szóval miután fegyverrel a kezében győzött, elérkezett a tacitusi pontig: meg kell nyernie a békét is, meg kell nyernie, mert ha nem, elveszít mindent! Mégpedig nem holnapután és nem holnap, hanem ma kell megnyernie, ebben a pillanatban, amíg a fegyver a kezében van. Mert csak ezzel a fegyverrel nyerheti meg. A fegyver nélkül elveszíti...”

Béry László a szovjet csapatok visszavonulásával kapcsolatos ígéretre, vagyis arra, hogy visszavonul, ha megalakul az új karhatalom, azt válaszolta, nincs biztosíték arra, hogy abból nem lesz új ÁVH. Tisztázatlan ugyanis, hogy ki alakítja meg az új karhatalmat. Nagy Imre beszédéből továbbra is hiányzik a két legfontosabb bejelentés: a szovjet csapatok azonnali visszavonulása és a szabad választások. Béry egyébként hazugságnak nevezte Nagy Imre bejelentéseit, és közölte, nem lehet olyan valakivel tárgyalni, aki ilyesmiket tesz, és eltűrni, hogy „ilyen elszánt hazudozó kezében legyen egy pillanatig is az államhatalom talán még megmaradt parányi töredéke”. Vámos Imre kommentárjában az állt, hogy a kormány „úgy ahogy van, még tárgyalásra sem alkalmas, mert egyes személyeiben csúfosan kompromittált, és szemerjét sem bírja a nemzet bizalmának”. Egy másik kommentárjában azt mondta, hogy: „Nem volna ildomos, és nincs jog, ami felhatalmazna, hogy innen, a határokon túlról biztassunk vagy akár csak programra serkentsünk. Erre szükség sincsen, hiszen ennek a nagy magyar szabadságharcnak az öldöklő küzdelmek során kialakult és megfogalmazódott a maga széles és átfogó célkitűzése. Azok, akik harcoltak, azok írták tépett zászlajukra vérrel és szenvedéssel célkitűzéseiket... Ezek széles nemzeti programot alkottak meg, olyan programot, amelynek megvalósulása nélkül nincs jog, nincs szabadság, nincs emberi élet egy országban. Ezek a célkitűzések az alapvető emberi és önrendelkezési jogokkal állanak összhangban, azok alapján fogalmazzák meg az ország kibontakozásának előfeltételeit. Ez a program demokratikus program.”

Thury Zoltán (Nótárius) külföldi tudósítók által feljegyzett csodálatos és megrendítő esetekkel kapcsolatban „a jog és erkölcs” forradalmáról beszélt. „A betört ablakú üzletek kirokatából az emberek behordták a holmit a házmesterhez, és rábízták, őrizze meg. Az éhező, felfordult Budapesten és egyéb városokban napokig üresen maradtak a lakások. A tömeg megostromolta a középületeket. Nem fosztogattak, nem raboltak. Egy vidéki kórházba beszállították sebesülten azt az ávós tisztet, aki kézigránátot dobott gyerekek közé. Több gyerek meghalt.

Az ávóst a betegágyánál fegyveres szabadságharcos őrizte. A kórtermet azután megostromolták a halott gyerekek szülei, hozzátartozói, és felháborodásukban agyontaposták az ávóst. Ez egyetlen eset. A legtöbb helyről azt jelentik, hogy a múlt gonosztevőit ártalmatlanná tették, elfogták, letartóztatták, és lakat alatt tartják őket... Könnyű viszonylag csak a jog, csak a törvénytisztelet szellemének engedelmeskedni ma Angliában, teljesen normális békeviszonyok között. Milyen nehéz Magyarországon lenyelni az önbíráskodás ingerét, és milyen nagyot nőtt népünk az egész Nyugat szemében, amiért megtette ezt. Négy vagy öt körzeti szabadságharcos vezető azt közölte a nyugati újságírókkal: a múlt gonosztevőinek az ügye az új, független magyar bíróság ítéletére vár."

Október 30-án Béry László kommentárjában arról beszélt, hogy: „Az a haderő, amely Magyarország ellen felvonult, nem legyőzhetetlen. (...) Nem a Szovjetunió egész haderejével, hanem a nélkülözhető, rendcsinálásra kirendelt csapatokkal kell számolni. Ezeknél a magyar haderő erősebb. Minden józan ész és hideg számítás szerint megvan a lehetősége annak, hogy a magyar hadsereg helyt tud állni a nép ellen felvonult szovjet haderővel szemben, és kivívhatja azt a győzelmet, amely nemcsak a történelem legnagyobb dicsőségét fonja a magyar katona homloka köré, hanem az egyetlen fennmaradási lehetősége azoknak a csoportoknak is, amelyek még nem vettek részt a harcban.” Egy másik rövid kommentárjában Béry László a miniszterelnöknek azzal a bejelentésével foglalkozott, amelyben egy szűkebb kabinet megalakítását jelezte. Következtetése: „Csak egy bizonyos: a cél a szabadságharc leszerelése, a hatalom mindenáron való megtartása.” Kobele József (Péter Mihály) a kormányfőnek azt a bejelentését kommentálta, hogy a szűkebb kormányba hajlandó bevenni egy szociáldemokratát is: „Úgy látjuk, a miniszterelnök még mindig túl magas lóra ült. Nem látja a fától az erdőt. Hogy képzelik, hogy húsz kommunista miniszter mellett egy szál szocdem is megteszi?” Szakmáry Károly (Vér Károly) sürgette, hogy „az új Kossuth rádió azonnal adjon helyet műsorában mindazon véleményeknek, fenntartásoknak és kritikáknak, amelyek ezekben az órákban az új koalíciós kormány ellen elhangzanak”. Mikes Imre szerint: „Nagy Imre kormánya olyan békekormány, amely ÁVH-s banditákkal mérszáróltatta le a nemzet színe-virágát. Azt mondatja zsoldosaival, hogy ez a kormány a függetlenség kormánya. Azé a függetlenségé, amely megkérte a szovjet martalócokat, hogy méltóztassanak néhány ezer magyart a másvilágra küldeni.” Körösi-Krizsán Sándor egy 1917-es bolsevik jelszóra emlékeztetett, amely szerint a munkások, parasztok és katonák kezében legyen minden hatalom. Most annak időszerezése következett be, hogy Magyarországon a nemzeti erők minden helységben vegyék kezükbe a katonai, gazdasági és politikai hatalmat, és tegyenek meg mindent, hogy azt vissza ne vehessék tőlük. Molnár József a kezdődő sztrájkokhoz fűzött megjegyzést, jelentősnek nevezve, hogy ezzel a munkásság támogatást nyújt a nemzeti forradalom ügyének. Ez a forradalom legfontosabb fegyvere lehet. Németh Zoltán a falusi lakossághoz szólt, tájékoztatva, hogy a harcok résztvevőinek utánpótlásra és élelemre van szükségük. Kifejtette, hogy: „A harcoló kézből is kiesik a fegyver, ha elgyöngíti testét az éhség. Adjatok, sürgősen adjatok. Ez nem beszolgáltatás és nem adomány, hanem a falu népének nemzeti kötelessége élethalálharcunkban. Azoknak adtunk, akik javainkat, szabadságunkat, nemzeti és egyéni létünket védelmezik, és jövőnként harcolnak.” Thury Zoltán azzal a kormányfői ígérettel foglalkozott, hogy a kormányzás az 1945-ös koalíciós pártok együttműködésének alapjaira helyeződik. Emlékeztetett arra, hogy 1945 és 1947 között a demokráciát nemcsak a koalíciós pártok, de a koalícióban részt nem vevő pártok is biztosították. Az ellenzéknek szerepe kell legyen minden magát demokratikusnak nevező politikai berendez-

kedésben. „Igazi demokrácia – mondotta – nincs és nem is volt, és nem is lesz ellenzék nélkül. Az igazi demokráciának nem az a jele, hogy koalíció van, hogy létrehozzák a pártok koalícióját. A valóságos demokráciának első feltétele, hogy az ellenzéki pártok bátran, korlátozás nélkül működhessenek. Az ellenzéki és a koalíción kívüli pártok mindegyike. Ellenzék nélkül minden ország politikai élete nyomorék. Az ellenzék éppúgy pillére a társadalomnak, mint a kormány vagy a különböző pártok esetleges koalíciója. Az ellenzék éppúgy részt vesz az ország építésében, vagy éppúgy részt kell vennie abban, mint a koalíció pártjainak. Az ellenzék csak vezetésben, irányításban nem részesül. Más munkát kap: a bírálat, a felügyelet jogának gyakorlásával bízva meg az ellenzéket a nemzet.” Hozzá kell tenni, hogy Nagy Imre bírálatát azután sem szűnt meg, hogy bejelentette a koalíciós pártok működésének engedélyezését. Csonka Emil, Borsányi Julián, Mikes Imre, Németh Zoltán, Kovács K. Zoltán kiskommentárjaikban és széljegyzeteikben továbbra is a múlt politikája és a kommunista uralom iránti engedékenységben marasztalták el.

Október 31-én Mikes Imre a *Reflektor* egy különkiadásában kitért az *Egyetemi Ifjúság* című forradalmi diáklap egy cikkére, amely szerint tévedésen alapult a Szabad Európa Rádió-nak az a híre, hogy Nagy Imre hívta be a szovjet csapatokat. Mikes beismerte: „Úgy látszik, tévedtünk. Így vélekedik az *Egyetemi Ifjúság* és ma a forradalmi honvédség lapja, az *Igazság* is. Nem Nagy Imre dobott oda 15 000 ifjú életet a vörös vérebe, hanem ő maga is a vértanúk, az erkölcsi vértanúk közé tartozik. Szóval, tévedtünk. De igazán tévedtünk-e? Elfogadjuk, miért ne fogadnánk el, hogy például a statáriális rendelet alá, ama véres szerdára virradó éjszakán, odahamisították a nevét. Legyen így. De ugyan mi történt e csalárd szerda délutánján?” Mikes Imre felidézi azokat a bejelentéseit, amelyeket a statáriummal kapcsolatban tett. Majd így folytatta: „Lehet tehát, hogy tévedtünk. De ha tévedtünk, maga Nagy Imre tévesztett meg bennünket, és azok az ifjak, azok a proletárok tévesztettek meg bennünket, akiknek tetemét most fogadja be az anyaföld.” Emlékeztetett Mikes arra is, hogy Kádár János személyében a pártvezetőség is állást foglalt a statárium mellett. „Tehát – folytatódott a *Reflektor* – a pártvezetőség teljes egységben szabadította a nemzetre az idegen martalócokat. Teljes egységben! Nagy Imre ott állt, és nem cáfolt egyetlen szóval sem.” Borsányi Julián egy glosszájában kijelentette: „Elhiszük, hogy nem Nagy Imre felelős a statáriumért és a szovjet csapatok behívásáért a minisztertanács közlése értelmében. De abban is Hegedüs és Gerő akadályozta meg Nagy Imrét, hogy a hatalom átvétele után azonnal szabadon engedje Mindszenty bíborost? Vagy talán még most is e két egykori kommunista hatalmasság szelleme akadályozza Nagy Imrét, hogy elrendelje a Gellért-hegyi »davaj bálvány« ledöntését?” Körösi-Krizsán Sándor szerint: „Amint látjuk, a szovjet kormány nemcsak a szovjet csapatok beavatkozása, hanem a szovjet csapatoknak Budapestről való eltávolítása kérdésében is a Nagy Imre-kormányra próbálja hárítani a felelősséget, mintha az független volna, és nem ugyanúgy Moszkva parancsára vagy legalábbis sugalmazására járna el, mint elődei.” Ez utalás arra a szovjet kormánynyilatkozatra, amely kilátásba helyezi a szovjet katonai alakulatok kivonását Budapestről, mihelyt ezt a magyar kormány jónak látja. Molnár József a nemzeti egység jelentőségével foglalkozva a következőket állapította meg: „Ha a magyar nép nem tudja megőrizni azt a csodálatos fegyelmettségét, mely fegyveres harcát nemcsak győzelemre vitte, hanem az egész világ előtt elismerést és tiszteletet szerzett a magyar névnek, akkor a belső és külső zsarnoki önkény újból rátelepedhet az országra. Ezért ma mindennél fontosabb, hogy azok a társadalmi rétegek, amelyekre az új magyar társadalomnak elsősorban épülnie kell, megértsék, kölcsönösen támogassák

sák egymást, egy emberként őrkdjenek a kivívott szabadság felett, és mindent elkövessenek, hogy a szabadság kibontakozásának útjából elháruljanak mindazok az akadályok, amelyek boldogabb jövőnket, szabadabb életünket veszélyeztetik.”

Béry László a szabadságát visszanyert Mindszenty József bíborost köszöntötte. Megalapította, hogy a felkelés célja világos volt, a nép tudja, miért harcol. „De felmerült a kérdés – folytatta –, hogy ennek a minden fiában és lányában hőssé magasztosult népnek van-e vezére. A szabadságharc minden megnyilatkozása, az ifjúság, katonaság, munkásság, gyermekek és öregek halálmegvetése, a legmerészebb fantáziát túlszárnyaló hőstettek, az a gondosság, amellyel minden piszkot vagy rágalomlehetőséget távol tartottak, az az okosság, amellyel a nép elutasított minden benyálázó, leszerelő kísérletet, mindez, kedves hallgatónk, valami láthatatlan bölcs és lángeszű irányításra vallott, és senki sem tudta, ki az irányító. A kérdésre most itt a válasz, Mindszenty József... Abban a pillanatban, amikor Magyarországon megnyíltak az ajkak, elhangzott a követelés: Engedjék szabadon Mindszentyt, és helyezték vissza primási méltóságába. Ez most megtörtént. A szabadságharc győzött, és ennek a győzelemnek éppen olyan szimbóluma Mindszenty József a magyar egyház élén, mint amilyen szimbóluma volt az eltiport, meggyalázott, rabságban tartott Magyarországnak a kommunisták börtönében. A győztes népnek temérdek tennivalója van. Mindenekelőtt meg kell indítani az életet, temetni kell, gyógyulni, enni, ruházkodni, dolgozni. Ugyanakkor be kell rendezni az új államot, meg kell teremteni az intézményeket, amelyeket a nép követel, az állami berendezkedést, ahogyan a nép akarja. Ebben az államépítő, sebeket gyógyító nagy munkában Mindszenty József egyénisége ragyog előttünk. A primásnak első megnyilatkozása szabadon bocsátása után egyetlen mondat: »Ott folytatom, ahol nyolc évvel ezelőtt abbahagytam.« Köszönjük ezt a kijelentést. Köszönjük a Mindenhatónak, hogy Mindszenty Józsefet egészségesen visszaadta a népének. Várjuk és követjük az útmutatást.” Ugyancsak az esztergomi érsek visszatérésével foglalkozott Fábian Károly a katolikus egyházi műsorban. „A magyar szabadságharc hős fiai bebizonyították – mondta –, hogy Mindszenty bíboros bátor kiállása az emberi méltóságért meghozta a várt eredményt. Mikor ütött a nagy elhatározások órája, az egész nép egyet gondolt, egyszerre kelt fel, hogy érvényt szerezzen az emberi jogoknak, és kiszabadítsa fogságából az ország főpapját.” Annak a hírnek ürügyén, hogy a szovjet kormány hajlandó tárgyalni csapatai kivonásáról, Körösi-Krizsán Sándor megjegyezte, hogy Magyarország nevében csak új alapon lehet tárgyalni: a függetlenség és az egyenjogúság alapján. Most már gyakorlatilag is érvényesülnie kell az egyenjogúság elvének, amelyet Moszkva a belgrádi nyilatkozat óta ismételtelen elismert. Vámos Imre arról az ellentmondásról beszélt, hogy úgynevezett „kis kabinet” alakult, ugyanakkor megmaradt a 21 kommunistából álló „nagy kabinet”, amelyet a világon senki sem tekint tényleges kormányának. Kommentárjában követelte, hogy öntsenek tiszta vizet a pohárba, tisztítsák meg a kormányt a kompromittált elemektől, szüntessék meg a kettős rendszert, és a szabad választásokig a felkelőkből és a demokratikus pártok igazi képviselőiből alakítsanak ideiglenes kormányt. Molnár József a munkásműsorban újból a sztrájk jelentőségét hangsúlyozta, mondván, hogy az a munkásság leghatásosabb fegyvere a függetlenségért vívott harcban. A nemzetközi kommentárban e könyv szerzője a „Semleges Magyarországot!” forradalmi követeléssel foglalkozott. Emlékeztetett arra, hogy: „A háború befejezését követő években a magyar nép túlnyomó többsége semleges magyar külpolitikát követelt. Ezt abból a megfontolásból tette, hogy a háború borzalmai után a nyugodt építés és a demokrácia megszilárdítása csak abban az esetben következhetik be, ha országunk távol tartja magát a nemzetközi viszályoktól, nem

csatlakozik egyetlen katonai és politikai szövetséghez sem, hanem Svájc, Svédország és több más állam példájára semleges ország lesz... A független külpolitika, az önálló nemzeti lét és nem utolsósorban a semlegesség gondolata tovább élt a lelkekben, és most, amikor nemzetünk hős szabadságharca győzedelmeskedett, az első követelések ezeknek az eszméknek gyakorlati megvalósítását szorgalmazták.” Ki a szovjet hadsereggel az országból, hogy az ország független legyen! Ki a Varsói Paktumból, hogy önálló politikát folytassunk!

November 1-jén, a többpártrendszerre való áttérés, a pártok szervezkedésének megindulása és a kivonulást sejtető szovjet nyilatkozat után Mikes Imre visszatért arra a korábbi felhívására, hogy a győztes forradalmárok ne engedjenek semmilyen csábításnak, és ne alkudjanak meg, hanem bízzák sorsukat saját erejükre. „Ne add ki tehát fegyveredet – mondta –, bármily szárnyaló szavakkal és acéleles argumentálással noszogatnak is, ne add ki kezedből, szabad magyar! Ne add fel őrhelyedet, bármennyire instálnának is, hogy térj haza, mert ez az őrhely a kivívott szabadság és függetlenség végvára. De a fegyvert, amelyet meg kell tartanod, csak a forradalom ügyében használd föl, és az őrhely, a forradalmi őrhely maradjon meg az eljövendő magyar élet tiszta, szűzi, nemes melegágyának. A bűnösöknek könyörtelenül bűnhődniök kell. De a számonkérést csak a magyar bírák ejthetik meg. Magyar bírák, magyar törvények alapján.” Szót emelt Mikes Imre a felelőtlen kilengések és erőszakosságok ellen is, megjegyezvén, hogy a harc eddig tiszta és minden folttól mentes volt, és éppen ez váltotta ki az egész világ csodálatát. Ha provokátoroknak sikerülne a forradalmi erkölcsöt bepiszkítani, a győzelem értéke elhalványodnék. A munkásműsorban Kobele József a megalakult szociáldemokrata pártot, valamint a Szabad Szakszervezetek Szövetségét üdvözlötte. Kiemelte, hogy azok szervezik mint a kettőt, akik a munkásmozgalom régi harcai után megjárták a kommunista börtöneit. Különösen Kéthly Anna, Kelemen Gyula, Vass Miklós szerepvállalását méltatta, és ismertette a Szocialista Internacionálé állásfoglalását is. „A sztrájk fegyverein kívül – mondta –, a nemzetközi munkásmozgalom erejével támasztják alá a küzdelmet. Mindmegannyi biztató jelenség. A fegyverek győzelme után a demokratikus magyar fejlődés biztosítása. Olyan fundamentum ez, amelyre a jövő erős épületét lehet felépíteni.” Béry László Kéthly Annát köszöntötte a szociáldemokrata párt élén, a következőket állapítván meg: „Kéthly Anna személye segítséget jelent, fontos, nélkülözhetetlen nemzetközi segítséget, nemcsak a szociáldemokrata pártnak, hanem az egész magyar népnek is, amelynek erre a segítségre most jobban szüksége van, mint valaha. Megjelenése a szabad világban nem pártügy. Mindnyájunk ügye, és őszintén hisszük, hogy szolgálatára lesz annak a nagy pártok feletti egységnek is, amellyel a nép most új, szabad hazáját akarja felépíteni.” Egy nagy tekintéllyel rendelkező politikust üdvözölt Molnár József is. Kovács Bélát, a kisgazda párt hajdani főtitkárát és a Szovjetunióba hurcolt meggyőződéses demokratát. Kommentárjában megjegyezte: „Már nemzeti forradalmunk első napján elemi erővel tört fel a kívánság, hogy olyan emberek kerüljenek az ország élére, akik vissza tudják szerezni, és vissza akarják szerezni nemzetünk függetlenségét, akik tántoríthatatlan hívei a tiszta demokráciának, a többpártrendszeren alapuló Magyarországnak, és akikben a magyar nép minden rétege megbízhat, akiknek hazafiságához és demokratságához nem fér kétség. Ezek között az emberek között első helyen áll Kovács Béla neve.”

Vámos Imre a közeli tennivalókról szólva ezt mondta: „Most, hogy a fegyverek elhallgattak, minden erőfeszítésünk arra kell, hogy irányuljon, hogy a fegyveres győzelem politikailag realizálódjék, és a helyzet megszilárduljon, ideiglenes, új, nemzeti kormány alakuljon addig is, míg a nemzet nem határozhat sorsáról. Az elmúlt napok izgalmaiban, azt hiszem, a külföl-

dön elő magyar számára nem volt nagyobb megnyugvás, mint a sok szép elismerés és hódolat, ahogy a külföldi lapok írtak a magyar nép szabadságharcáról. Szinte nem volt olyan tudósító, és nem volt olyan tudósítás, amely ki ne emelte volna a magyar forradalom tisztaságát. Nem volt kilengés, nem volt féktelen bosszú, nem volt fosztogatás és fegyelmezetlenség. Egy politikailag érett nép vívta ki szörnyű harcok árán, nagy vérvesztéssel, de fegyelmezetten szabadságát. A harc sikerén kívül, azt hiszem, ez volt a magyar szabadságharc legnagyobb erénye.” Az erőszak és a bosszú ellen szólalva fel Zathureczky Gyula – név nélküli szerkesztőségi kommentárjában – a következőket írta: „...távol áll tőlünk, hogy tanácsot merészelnünk adni azoknak, akik úgy oromlanak fölének hősiességben, magyarságban és áldozatkészségben, mint porszem fölé a Himalája. De kérve kérjük, hallgassák meg figyelmeztető szavunkat: ahol a túloldal részéről nem történik támadás, ott ne ontsunk vért tovább! Tudjuk, hogy sokan vannak még bűnösök, gyilkosok, minden emberieségből kivetkőzött fenevadak, akikre kérlelhetetlenül kell, hogy lesújtson az ítélet. Százával és ezrével vannak még azok, akik hosszú esztendőkön át elárulták a hazát, a nemzetet, elárulták Istent, és sanyargatói, kínzói, pusztítói voltak a magyar nemzetnek, s mindennek, ami magyar. El kell vegyék méltó büntetésüket... Össze kell fogni, és őrizetbe kell venni őket, hogy ha elérkezik annak ideje, független bíróság, törvényeink betűinek és szellemének értelmében perrendszerűen ítélkezzék felettük... ne fordítsuk vissza az ő fegyvereiket, ne hozzunk népítéleteket, és ne bizzuk az ítélelhozatalt a kommunisták részéről alkalmazott úgynevezett népbíróságokra sem, amelyek nem egyebek a valójában vér- vagy vészbíróknál, ahol nem a törvény, hanem az indulat, a pártszempont vagy a pártérdek dönt az aljas bosszú mellett.”

November 2-án Vámos Imre a legsürgősebb feladatnak az ideiglenes nemzeti kormány megalakítását nevezte. Kifejtette, hogy: „A magyar szabadságharc elsöpörte azt a kormányt, amelynek 25 tagjából 21 kommunista. Ezt Kádár János is elismerte csütörtök esti beszédében, amikor bejelentette, hogy a kommunista párt megszűnt, és új pártot hívtak életre, a Magyar Szocialista Munkáspártot, és ebbe a pártba csak azokat a kommunistákat hívják, akik nem kerültek szembe a nép ügyével, akik a Rákosi-terror idején tisztességesen viselkedtek, és akik kivették részüket a magyar szabadság kivívásából. Ha tehát nincs többé kommunista párt, mit keres a kormányban 21 kommunista miniszter? És mit keres az ország élén egy olyan – különben is csak névleges – kormány, amelynek döntő többsége kommunista?”

A Szocialista Internacionálé bécsi ülésének jelentőségéről szólva Kobele József megjegyezte: „Az ország nem nélkülözheti a szociáldemokraták tapasztalatait és támogatását. Olyan helyzetet kell teremteni, amelyben biztosítható, hogy a szociáldemokratáknak döntő szavuk legyen a helyzet alakításában.” A Nemzeti Parasztpártból lett Petőfi Párt megalakulásáról Molnár József mondott véleményét: „Nem véletlen, hogy azok az írók, akik ennek az új pártnak az élére állottak, Petőfi nevét írták zászlójukra. Ez a név nyilván azt akarja jelenteni, hogy azok, akik ezt a pártot a jövőben vezetik, és akik ennek a pártnak a tagjai sorába lépnek, elkötelezik magukat népi és nemzeti szabadságunk szent ügye mellett... A nemzet célját és szándékait mindig írók fogalmazták meg először. Messze előtte jártak korunk politikusainak. Ők készítettek elő nagy szabadságharcainkat. A legsötétebb elnyomások éveiben mindig a magyar írók öntöttek lelket a csüggedő magyarságba. De történelmünk során most fordul elő először, hogy azok az írók, akik meghirdették a szabadságharcot, akik előkészítették a nemzet ifjúságát a nagy küzdelemre, ilyen egységesen állottak volna a győzelem után egy politikai mozgalom élére. Új, dicső szabadságharcunkat is az írók mozgalma indította el. Az első forradalom a

Magyar Írók Szövetségében zajlott le. Legelőször a magyar írók közösisítették ki soraikból az áruló kommunistákat... Mi csak üdvözölhetjük mindazokat, akik a nemzet hősi harcának előkészítői és résztvevői voltak. Ezért üdvözöljük azokat a magyar írókat is, akik a Petőfi Párt élére kerültek." Molnár név szerint Farkas Ferenc érdemeit is méltatta. Ő „kíméletlen harcot folytatótt Erdei Ferenc és a gyalázatos Darvas József politikája ellen, akinek nevét nemcsak a párt történetéből kell kitörölni, hanem még a magyar nép emlékezetéből is". A *Reflektorban* Mikes Imre a szabaddá lett Mindszenty bíboros ama mondatához fűzött észrevételeket, hogy „Senkivel szemben nincs gyűlölet szívemben!" Mikes szerint pedig, ha valakinek, akkor éppen az ő szívében lehetett volna gyűlölet. Mégis első szava ennek ellenkezőjére utalt. Utána így folytatta: „...mert gyűlöletben nem lehet élni, nem lehet megújodni, nem lehet alkotni, építeni. A gyűlölet bosszút sugall, a bosszú pedig csak kielégülés, de nem igazság. Mert a jogállam és az erkölcsi társadalom ott végződik, ahol a bosszú kezdődik. És a dzsungel ott kezdődik, ahol az igazság végződik. Ha tiszta törvény alapján független bírák ítélnének, légyen ez az ítélet megoly könyörtelen, a nemzet erkölcsi erőiben gyarapodott."

A szerkesztőség álláspontját fejte ki, Gellért Andor főszerkesztő kommentárjában így beszélt: „...milyen erkölcsi és politikai joga van a mai miniszterelnöknek, hogy a nemzet egységét és bizalmát kérje. Néhány nappal ezelőtt e mikrofonon keresztül felhívtam a figyelmet arra a megdöbbentő árulásra, melyet a szovjet csapatok segítségül hívása jelentett a szabadság kirobbanásának pillanatában. Rámutattunk arra, hogy ezért az akcióért a jelenlegi miniszterelnököket is súlyos felelősség terheli. Azóta Nagy Imre miniszterelnök szinte szüntelenül erőfeszítéseket tesz, hogy e vád alól tisztázza magát, és a néparulás szörnyű tetteért a felelősséget két elődjére: Gerő Ernőre és Hegedüs Andrásra hárítsa. A vitát mi innen, több száz kilométer távolságból és a mai tragikus körülmények között nem tudjuk eldönteni. A nagy pörben az ítéletet egy nyugodtabb időszakban a nemzet vagy talán csak a történelem fogja kimondani... a nagy és örök célt ebben a pillanatban nem belső hazai kérdések, hanem egy külső támadás, a szovjet nagyhatalomnak az ország belügyeibe való újabb beavatkozása és agressziója veszélyezteti. A szabadságharc már kivívott eredményei, a nemzet sorsa ma attól függ, milyen erővel és elszántsággal, mennyire egységesen lép fel a nemzet a szovjet beavatkozásával és erőszakos fenyegetésével szemben. Nagy Imre miniszterelnök különböző nyilatkozataiban a szabadságharc sok nagy kérdéséről hallgatott. Amit mondott, nem volt minden tekintetben kielégítő. De megállapítható, hogy a kormánynak e nehéz helyzetben kifejezésre juttatott külpolitikai programja nagy részben kielégíti azokat a követeléseket és célkitűzéseket, amelyeket a magyar szabadságharc képviselt. Nincs egyetlen magyar ember, aki ne követelné a szovjet csapatok azonnali visszavonását. Az egész nemzet követeli a ránk kényszerített Varsói Paktum felmondását, amelyet a szovjet agresszió amúgy is már rongyokká tépett. A nagy távolságokra egymástól függetlenül hozott nemzeti tanácsi határozatok, a nemzet minden rétegéből felszakadó program egyöntetűen követeli Magyarország semlegességének kihirdetését..."

A szovjet rádió gyanús híradásairól és kommentárjairól Körösi-Krizsán Sándor úgy vélekedett, hogy azok visszakanyarodást jeleznek a néhány nappal azelőtt abbahagyott rágalmakhoz. Ahhoz ugyanis, hogy reakciós, ellenforradalmi felkelés robbant ki Magyarországon. Rövid kommentárjában Molnár József a szabad világ segítőkészségét méltatta, és szólt arról a felháborodásról, amely gyógyszer- és élelmiszersegélyek az országba való beszállításának szovjet megakadályozását követte. Vámos Imre szerint megsemmisült a szovjet diplomácia utolsó magyarellenes érve. Szovjet részről azt hirdették, hogy fegyveres emigránsok szivárogtak be

Magyarországra, egykori Horthy-tisztek és reakciós csapatok fegyverrel akarják megdönteni a magyar nép vívmányait. Ezért volt szükség a szovjet beavatkozásra. Ezt az érvet – mondotta Vámos –, az osztrák kormány semmisítette meg. A Nagy Imrét felkereső osztrák követ kormány névében a leghatározottabban visszautasította a szovjet állítást. Ausztrián keresztül nem mentek fegyveres alakulatok Magyarországra. Az osztrák kormány úgynevezett zárt övezetet létesített a határ mentén, amely eleve lehetetlenné teszi fegyveres csoportok átszivárgását.

Béry László egységes politikai vezetést sürgetett. „A politikai hatalom – mondta – a nép birtokában van, a hősi harc, a tengernyi áldozat meghozta a szabadságot. Nincs olyan hatalom a földön, amely ezt tőlünk megint elrabolhatja. A Szovjetunió a feje tetejére állhat, feje tetejére állíthatja átmenetileg Magyarországot vagy az egész világot, de az idő kerekét visszafordítani nem tudja. Magyarország népe kezébe vette sorsa intézését, övé a politikai hatalom, most az a nagy és valóban sorsdöntő kérdés, hogy ezt a hatalmat hogyan gyakorolja... A nép győzött, de ezt a győzelmet értékesíteni kell! Itt a legfőbb ideje annak, hogy győzelmét intézményesítse, megteremtse azt a politikai szervet és szerveket, amelyek bírják az egységben harcoló nép teljes bizalmát.” Mikes Imre egy rövid kommentárjában az új nemzeti kormányról szólva ezeket mondta: „...az új kabinet elhatározó lépést jelent előre a forradalom céljai felé vezető úton. Néhány foltatlan név, gáncstalan jellem, kitűnő szellem szinte kézzelfogható biztosíték arra, hogy szabadságküzdelmeink vívmányai nem sikkadtak el... Nem akarunk bírálni. Annyit azonban megjegyzünk, hogy az új együttes megszületésének van egy vigasztalan mozzanata. Az tudniillik, hogy a kormányt az úgynevezett Elnöki Tanács nevezte ki. Ennek az intézménynek változatlanul Dobi István az elnöke, és Révai József az alelnöke... ez a kormány természetesen átmeneti jellegű, nem is lehet más, hiszen egyedül a majd szabadon megnyilatkozható népakarat dönthet végérvényesen afelől, hogy kiket kíván az ország élére. A népakarat azonban csak független hazában nyilatkozhatik meg. Függetlenség pedig megszállott földön nincs, el sem képzelhető. Ezért az új együttes első, történelmi kötelessége kiharcolni a szovjet kötelékek végleges távozását földünkről... Ha az a tény, hogy a diadalmas szabadságharc élén a múlt kormánya ügködött, némileg meg is magyarázza a szenvedélyek elfajulását, most már minden egyéni akció, minden kilengés, minden provokáció végzetes bűn a nemzettel szemben. Szabadságunkról és függetlenségünkéről van szó, amelyet az anarchia elveszejthet. Az új kormány már a forradalom kormánya. Cselekedjék tehát a forradalom lelkierejével, bölcsességével és erejével.” A nemzeti kormány melletti állásfoglalás jellemezte Molnár József kiskommentárját is, amelyben a következőket mondotta. „Az utóbbi napokban mindinkább megérlelődött a munkásságban a gondolat, hogy a tíz nap óta tartó hősies helytállás után az élet vérkeringésének meg kell indulnia. A külső beavatkozás nem teheti tönkre életünket. A fegyvert oda kell állítani a munkapad mellé, de a kézbe már az életet teremtő szerszámot kell venni... a nemzet érdeke azt kívánja, hogy a termelőmunka meginduljon.”

November 4-e véget vetett azoknak a reményeknek, amelyeket a forradalom résztvevőivel egyetemben a Szabad Európa Rádió is fűzött az új nemzeti kormányhoz és a következő héten feltehetően meginduló termelőmunkához. A második szovjet beavatkozást követően Béry László ezeket mondta kommentárjában: „Hajnal óta Magyarországon háború van. A magyar kormány jelentése, amely a szovjet csapatoknak Budapest ellen indított támadását adta hírül a világnak, egyszerre választ adott arra a kérdésre, mit akartak és mit akarnak a szovjet csapatok Magyarországon. A tárgyalás és békés kibontakozás lehetősége megszakadt, a szó a fegyverké. Budapest és a többi magyar város ellen felvonultatott szovjet ágyúk tüzeiben ma már világo-

san állnak mindenki előtt az elmúlt napok eseményei. Most már senki sem kételkedik abban, miért hozott a Szovjetunió egyre több és több fegyveres erőt Magyarországra, miért vette körül Budapestet, az ország többi városait, miért foglalt el vasútvonalakat és vasúti gócpontokat, repülőtereket, és miért zárta el az ország nyugati határát. Tények és a rémtettek bizonyítják, hogy a Szovjetunió tudatosan és cinikusan készült a háborúra a felszabadult magyar nép ellen, vezetőinek minden nyilatkozata, minden állítólagos tárgyalási készsége, katonai parancsnokainak viselkedése tudatos megtévesztés volt, jól átgondolt része annak a hadműveletnek, amelyet Moszkva Magyarországon most végrehajt.”

E könyv szerzője így kommentálta november 4-ének délelőttjén a szovjet beavatkozást. „A világtörténelem egyik leghitványabb cselekedete az a galád szószegés, amelyet a szovjet kormány és a szovjet hadsereg parancsnoksága ma elkövetett. Azt ígérték, hogy kivonulnak Budapestről, elhagyják az országot, nem avatkoznak be belügyeinkbe, nincsenek ellenséges szándékaik a magyar néppel szemben. És íme, ma reggel óta öldösik a magyar népet, harckocsijaik végigdübörögnek az egész országon, katonáik magyar parasztokat, munkásokat, fizikai és szellemi dolgozókat gyilkolnak. Tettük az emberiség történetének egyik legszégyenletesebb fejezete, és újabb bizonyága annak a vitathatatlan ténynek, hogy a Szovjetunió szavában nem lehet hinni, és ígérete fabatkát sem ér. Ismét bebizonyosodott, hogy nem ismer mást, csak erőszakot, durva önkényt. Lábbal tiporja a jogot, a szabadságot, becsapja barátait, szövetségeseit, és félrevezeti az egész világot.”

A Kádár János által vezetett munkás-paraszt kormány jelentkezése volt Mikes Imre *Reflektorának* témája. *Megalakult a szovjet ágyútörkők kormánya* címmel a többi között ezt mondta. „...azok a barikádok, amelyeken vérünk hullik, a századok végezetéig megmaradnak mint az emberi szabadság legfényesebb bástyái, és azok, akik nagy áldozatunk ez óráiban a barikádokon rést akarnak nyitni, a századok végéig átkozottak lesznek.” Molnár József a Kádár-kormány tagjait új muszkavezetőknek nevezte. „Idézzük hát neveiket – mondta – kik ezek az árulók, az Ocskayaknál és az összes labancoknál százszor bűnösebbek, százszor árulóbbak... Kádár Jánosról a jelen pillanatban nem tudni, hogy került az árulók társaságába. De ha önként állt közéjük, akkor számára sincs kegyelem.” Mezőfy László a szovjet támadás nemzetközi jogi megítélését illetően megállapította, hogy: „A nemzetközi jog szabályai, az Egyesült Nemzetek Szervezetének Magyarország által elfogadott alapokmánya értelmében a Kádár-féle hazaáruló cimboraság nem kormány, sem nemzetközi viszonylatban nincs semmilyen szerepe vagy hatásköre.” Hozzátette, hogy minden nemzetközi szervezet Nagy Imre törvényes kormányát ismerte és ismeri el. Szakmáry Károly a „harcoló ifjú bajtársakhoz, egyetemi hallgatókhoz, munkás- és parasztfiatalokhoz” intézett üzenetet. „Ti láttátok és tudtátok eddig is, mi a teendő. A ti szent és hős szabadságharcotok ez, és éppen ezért érezzük, hogy a mai tragikus órákban is tisztán és félreérthetetlenül fogjátok kijelölni a nemzetnek az egyetlen utat és az egyetlen lehetséges megoldást.”

A november 5-én elhangzott kommentárok egyikében Mikes Imre a következőket mondta: „Lehet, hogy az 1956-os muszkavezetők az idegen szuronyokkal időre, órára visszahódíthatják a hatalmat. De az lehetetlen, hogy nemzeti életünkben, alakuljon bárhogyan is ez a nemzeti élet, joguk és helyük legyen valaha is. Az események fordulhatnak, az idők változhatnak, minden elmúlhat és újra támadhat, de ezek a pirátok halottak ma, és halottak maradnak mindörökre. Azt mondják, a munkásság és a parasztság, a dolgozó nép fenyegetett uralmának védelmében cselekednek. A valóságban ez a munkásság és parasztság, ez a dolgozó nép kelt fel

ellenük, számolatlanul kínálván a hon oltárára és az egész emberiség szabadságának oltárára életét – csakhogy ők ne legyenek.

5.

Az előbbi idézetgyűjtemény mondatai nemcsak a müncheni rádiósok felfogását tükrözték, és nemcsak amerikai jóváhagyással hangzottak el, de nagyrészt megfeleltek a korabeli magyarországi közfelfogásnak is, amely sehogyan sem tudott megbékélni a szovjet beavatkozással és az újból berendezkedni készülő önkényuralommal. Az október 23. és november 4. közötti kommentárok hangvétele olykor szerencsétlen volt, és a témaválasztás is lehetett volna jobb. Hibák és tévedések, mint kiderült, bőven akadtak. A budapesti amerikai követség 1956. november 4-én este azt jelentette Washingtonba, hogy „a Szabad Európa Rádió adásai általában túlzók és gyakran pontatlanok”. Mai szemmel nézve azonban e tekintetben a SZER nem állt egyedül. Nyugaton csak kevesen mutattak alaposabb tájékozottságot és jobban működő helyzetmegítélési képességet. Akadt téma, amelyben a SZER óvatosabbnak bizonyult, mint nyugati társai. A SZER-adások tárgya és hangja majd azonos volt a hazai forradalmi kiadványokéval és rölapokéval. A müncheni rádió a Magyarországon kinyomtatott és a rádiókban elhangzott követeléseket terjesztette. A felkelők fogalmazták meg őket, nem a müncheni szerkesztők. A forradalom programja volt, nem a SZER-é. Ez, persze, nem mentség, hiszen felelőssége jóval nagyobb volt, mint a kívülállóké. Bizonyos jelenségek és események kritikus megközelítése, valamint az éles fogalmazás és érdes hang megfelelt a hazai szokásoknak. A budapesti forradalmi sajtó cikkei és a SZER műsorai között a rokon vonások egész sora fedezhető fel, az érzelmek és indulatok, túlzások és szertelenségek, szenvedélyek és aránytévesztések hasonlóak voltak. Abban a SZER kétségkívül vétkes volt, hogy nem világosította fel a magyar társadalmat kellően arról, hogy a szabad társadalmakban mi a különbség a sajtó és a kormány véleménye között, milyen szerepük és hatáskörük van a nemzeti és nemzetközi intézményeknek, milyen hosszú az út valamely tennivaló felismerése és a cselekvés között. Persze, nem lett volna könnyű a magyar nép felvilágosítása az amerikai kormány tényleges érdekeiről, elsőbbségi szempontjairól, valódi külpolitikájáról, nemkülönben az Egyesült Nemzetek Szervezetének lehetőségeiről. Mégis, meg kellett volna tenni, még ha az adott körülmények között, egy nagyhatalom intézményrendszerében dolgozva és ahhoz alkalmazkodva a feladat nem volt lebecsülendő. Az viszont merőben a magyar munkatársak felelősségét növelte, hogy nem tudták magukat kivonni a forradalom okozta túlfűtöttségből és izgatott lelkiállapotból. Magyar hazafiakként lelkiállapotuk érthető és dicséretes volt, de a munka, amelyet végeztek, sokkal inkább kívánt volna hűvös gondolkodást, az események érzelemmentes és ésszerű megközelítését, valamint annak tudatosulását, hogy milyen lényeges a benyomás és a hatás, amelyet valamely mondanivaló kivált.

A későbbi kritikákban gyakran jelent meg az az észrevétel, hogy a SZER magyar munkatársainak tartózkodóbbaknak kellett volna lenniök, és mindenekelőtt figyelmeztetni kellett volna a magyar népet arra, hogy vigyázzon, meddig mehet el, és mikor hívja ki maga ellen a sorsot, hiszen nem számíthat külső segítségre. A tartózkodóbb és

megondoltabb magatartás számonkérése indokoltnak látszik, ám nem olyan egyszerű a feltételezett segítség biztos elmaradására való figyelmeztetés ügye. E könyv szerzője úgy érzi, szerénytelenség nélkül hivatkozhat arra, hogy Kovács Imrével együtt már 1956 tavaszán a magyar emigránsok figyelmébe ajánlotta: egy esetleges magyar felkelés nem számíthat az Egyesült Államok fegyveres segítségére, és a legtöbb, amit remélhet, a diplomáciai támogatás. A forradalom igazolta ezt a feltételezést. A szerző mégis úgy gondolja, hogy mivel a történelemben nem mindig az következik be, ami ésszerűen és reálisan kikövetkeztethető, hanem meglepetéseket is tartogat, 1956-ban nemcsak az dönthette el a magyar felkelés sorsát, hogy Washington a maga kezdeményezésére nem kíván változtatni a *status quó*-n, de az is, hogy a szovjet vezetőség esetleg kiegyezik a forradalmi kormánnyal, és kompromisszumot köt, olyan rendezésben állapodva meg, amely mindkét felet kielégítheti, tehát a *status quo* amerikai közreműködés nélkül is módosulhat. Persze, ez ugyanúgy nem következett be, mint a másik lehetőség, vagyis a nyugati segítség. A SZER magyar alkalmazottaiban erős volt a kísértés arra, hogy a maguk szerény eszközeivel olyan helyzet megteremtésében működjenek közre, amelyben Moszkva esetleg ugyanúgy visszariadhat a beavatkozástól, mint Lengyelország esetében. Hogy hol a határ, ameddig a magyar függetlenségi és önállósodási törekvés, valamint a fennálló rend reformjára irányuló igyekezet elmehet, nem volt világos és egyértelmű. Nem lehetett biztosnak lenni abban, hogy ott húzódik, ahol a lengyelek megálltak.

A SZER magyarjainak már csak azért is nehéz volt a forradalmi harcokra fékezőleg hatniok, mert elkötelezettségükhöz híven szívvel-lélekkel támogatták a felkelést, és tudták, hogy forradalmi küzdelemben – ahol szinte lehetetlen középállást elfoglalni –, bizonytalan sorsuk van az észérveknek és mérsékletre intő felhívásoknak. Félreértést szülhetnek, bizalmat ingathatnak meg, és az ellenféllel való cimboraság gyanúját kelthetik.

Az mindenesetre érthető volt, hogy a felkelés első szakaszában ellentét támadt a Nagy Imre által vezetett kormány és a SZER között. A miniszterelnök és munkatársai kommunisták voltak, és kétségtelenül egy megújult, de mégis kommunista rendszeren belül képzeltek el harcukat Sztálin és Rákosi követői, a szovjet mintájú társadalmi rend ellen. Lényegében az 1955-ben félbeszakított új szakaszt akarták folytatni, természetesen a megváltozott körülmények között azzal a szándékkal, hogy a reformok útján tovább mennek annál, mint amit 1953-ban meghirdettek. Az akkoriban revizionistának nevezett szocialista modellt kívánták megvalósítani. A SZER magyar munkatársait ez természetesen nem elégítette ki, még azokat sem, akik a gradualizmus hívei voltak, és tudták, hogy az erősen központosított és tervgazdaságos kommunizmusból, békés körülmények között, lehetetlen egyetlen gyors mozdulattal a demokráciába és szabadságba ugrani, hanem meg kell állni közbülső állomásokon is. 1956. október végén azonban a helyzet annyiban módosult, hogy a továbbfejlesztett új szakaszon túlmutató állapotra lehetett gondolni és azért küzdeni. Nagy Imrének és kormányának a felkelők elleni kezdeti fellépése nem volt indokolt. A hatalomra került új kormányfőnek sokkal erélyesebben kellett volna munkához látnia, a rákosista elemeket saját híveivel felváltania, és olyan új politikát meghirdetnie, amely alkalmas lett volna arra, hogy már az első napokban maga mögött érezhesse a lakosság többségét. A SZER

méltán hiányolta ezt, és szólt megrovóan a kormányfő felemás viselkedéséről. A vele szemben használt hangnak azonban nem kellett volna oly élesnek, olykor durvának lennie. Megértéssel kellett volna kísérni azt a fordulatot, amelyet Nagy Imre a sok évtizedes bolsevik pártfegyelem okozta beidegzettségeket levetkezve a szabadabb és önállóbb személyiség kialakítása felé megkezdett.

A Szabad Európa Rádió legsúlyosabb hibája és vétké kétségtelenül a Nagy Imrével szemben mindvégig tanúsított bizalmatlanság és a tőle való idegenkedés volt. Noha ez nem jellemezte az egész szerkesztőséget, mégis – mint az előző fejezetben olvasható dokumentációból kiderül – a forradalmi napokban legtöbbször szereplő és hangadóknak látszó munkatársak véleménye rányomta bélyegét a műsorra. Meglepőnek tetszhetik, hogy a Nagy Imre-féle reformista kommunistákhoz reményeket fűző amerikai politikai tanácsadók – New Yorkban és Münchenben egyaránt – eltűrték a kormányfő tekintélyének következetes lejáratását. Ebben olyanok is részt vettek, akiket egyébként a problémák hűvös, reális, józan megközelítése, a végletesség helyett inkább a tartózkodó fogalmazás jellemezte. Ilyen volt például Kovács K. Zoltán, Czupy Bálint, Borsányi Julián, Körösi-Krizsán Sándor, Vámos Imre. Az utóbbi magánbeszélgetésekben és a *Látóhatár* szerkesztőségében kifejezésre juttatott nézeteivel ellentétben a forradalom alatt is teljesen Gellért Andor befolyása alatt állt. Kommentárjaiban – amolyan beszédíróként – a főszerkesztő véleményét öntötte formába, és olvasta be saját mondandójaként. Nagy Imre kezdeti magatartásának bírálata és elutasítása még megmagyarázható volt, de személye és tevékenysége e megítélésének fenntartása azután is, hogy bebizonyosodott, nem ő hívta be az oroszokat, és mindjobban azonosult a felkeléssel, teljesíteni igyekezett a forradalmi követeléseket, menthetetlennek és megbocsájthatatlannak bizonyult. Az a későbbi kádárista érvelés, mintha a forradalomban valamilyen összjáték alakult volna ki Nagy Imréék és a Szabad Európa Rádió között, merő kitalálás. A SZER ugyanúgy Nagy Imre ellen keltett hangulatot, mint – természetesen más kiindulóponttal és érvekkel – a sztálinista kommunisták.

Ennek a beállítottságnak – amelyet a szerkesztőség belátóbb és megértőbb tagjai kisebbségként nem tudtak semlegesíteni – egy másik vetülete az új politikai vezér népszerűsítése volt. Ez megtalálható Mindszenty bíboros személyében. Az ötlet – amelynek a müncheni szerkesztőségben is voltak hívei – New Yorkból származott. Onnan érkezett a „build up Mindszenty” – „Felépíteni Mindszentyt” – jelszó, azzal a céllal, hogy a felkelést megtestesítő személyiség, a forradalmi és szabadságharcos jelkép ne Nagy Imre, hanem Mindszenty József legyen. Ez ellen többen felszólaltak a Magyar Osztályon, nem azért, mintha nem értékelték volna a bíboros bátor fellépését Rákosi és társai ellen, és nem tisztelték volna a börtönből szabadult főpapot, hanem mert úgy tudták, a kánonjogi előírások szerint a feladatának elvégzésében akadályozott püspök kötelessége, hogy amint visszanyeri szabadságát, azonnal foglalja el újból püspöki székét. Ez ugyan megtörtént a budai primási palotába érkezéssel, de az ott folytatott tárgyalásokból – vélte több müncheni munkatárs – a bíboros politikai irányító szerepvállalásra való készségére lehetett következtetni.

Tévedés és hiba volt a permanens forradalomban való gondolkodás, vagyis – ha nem is biztatás, de a jóváhagyó és helyeslő regisztrálás formájában – újabb és újabb forradalmi célok kitűzése és követelése. Annak a szerkesztők tudatában voltak, hogy

túlbecsülnék szerepüket, ha azt hinnék, hogy ők irányítják a forradalmat, de el kellett volna gondolkozniuk azon, hogy melyek a végcélok. Nem biztos, hogy erről a fegyveres felkelők hasonlóan vélekedtek volna, és követték volna a SZER megfontolásait, de az intézménynek kellett volna lennie valamilyen elképzelésének, hogy hová vezessenek a harcok. Erre vonatkozóan a magyarok sem a New York-i központból, sem a müncheni politikai tanácsadótól nem kaptak világos eligazítást. A Magyar Osztálynak nem volt képe arról, hogy mi a forradalom célja. Persze, hogy az önkényuralom vége, a szabadság, a demokrácia, a függetlenség és az önállóság. Ezen túlmenően azonban senki nem tudta, mit támogasson: az 1945 és 1947 közötti koalíciós demokratikus kísérlet folytatását, esetleg a nagyimrés kommunisták nélkül; egy konzervatív-kereszténydemokrata kurzust; vagy az 1944. március előtti államrend – természetesen megújult – visszaállítását. A Kádár-rezsim SZER-ellenes propagandáján a szándékok világossá tétele természetesen nem változtatott volna, de az elfogulatlan szemlélők legalább megítélhették volna, hol álltak a müncheni rádiósok 1956. október végének politikai kérdéseiben.

Mindehhez hozzá kellene tenni, hogy ha lett volna is szándék a SZER politikai koncepciójának megfogalmazására – legalábbis magyar részről –, aligha született volna egységes és félreérthetetlen állásfoglalás. A szerkesztőség erősen megoszlott a felkelés célját illetően. Egyetértés csak a kommunista egyeduralom megszüntetése és a szovjet hadsereg távozása kérdésében volt. Hogy a szabadság mire terjedjen ki, és a demokrácia milyen legyen, a nézetek eléggé eltértek egymástól. Kovács K. Zoltán helyesen jegyezte meg egy budapesti interjúban, hogy a szerkesztőség „nem volt egységes a magyarországi helyzet és a feladatok, a követendő irányvonal megítélésében. Ez alapjában véve természetes, hisz 1951-es megszervezésekor az amerikaiak az 1945-ös koalíciós képből indultak ki, és ez a differenciáltság az évek során ugyan csökkent, de nem szűnt meg”. Ezt a ténymegállapítást legfeljebb azzal lehetne kiegészíteni, hogy nemcsak a '45-ös felfogással rokonszenvezők látták differenciáltan az eseményeket, de még nagyobb volt ezek és a '45-ös koncepcióval szembenállók közötti nézeteltérés.

Műsorkészítők

Béry László
Bikich Gábor
Borbándi Gyula
Borsányi Julián
Csonka Emil
Czupy Bálint
Ekecs Géza
Fábián Károly
Kobele József
Konkoly Kálmán
Kovács K. Zoltán
Körösi-Krizsán Sándor
Litteráti-Loótz Gyula
Márai Sándor
Márjás Viktor
Mezőfy László
Mikes Imre
Németh Zoltán
Radnai Endre
Szakmáry Károly
Thury Zoltán
Vámos Imre
Zathureczky Gyula

Polgári néven szerepelt

Ajtay Miklós
Feketekúty László
Gellért Andor
Horváth Béla
Király Ernő
Molnár József

és álneveik

Balogh Balázs
Beteg János
Gyulai Ernő
Bell ezredes
Vasvári Gergely
Bálint gazda
Cseke László
Károly atya
Péter Mihály
Kova Kálmán
Zoltán Károly
Gedeon Sándor
Patkó Gyula
Ullysses és Candidus
Anonymus és Mátrai Viktor
Lovas László
Gallicus és Brassai Imre
Agrárius
Sebők László
Vér Károly
Nótárius
Jantse
Újházi Miklós